

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

SEKCJA PRAWA RODZINNEGO

dr hab. Elżbieta Holewińska-Łapińska prof. IWS

Orzecznictwo w sprawach o zniesienie separacji

Warszawa 2016

Spis treści

Uwagi wprowadzające	1
I. Informacje statystyczne na temat orzeczonych i zniesionych separacji	6
1. <i>Orzeczone separacje</i>	6
1.1. Informacje ogólne o orzeczeniach separacji	6
1.2. Rozwody i separacje	11
2. <i>Zniesione separacje</i>	16
II. Demograficzno-społeczna charakterystyka małżonków żądających zniesienia separacji w 2015 r. oraz ich małoletnich dzieci	19
1. <i>Małżeństwa</i>	19
1.1. Długotrwałość małżeństw, okres separacji	19
1.2. Forma zawarcia małżeństwa, stosunek małżonków do religii	21
1.3. Wcześniejsze małżeństwa, dzieci, obowiązki alimentacyjne	22
2. <i>Informacje o małżonkach</i>	23
2.1. Wiek	23
2.1.1. Uwaga wprowadzająca	23
2.1.2. Wiek małżonków ustalony w badaniu aktowym	26
2.2. Wykształcenie.....	28
2.2.1. Uwaga wprowadzająca	28
2.2.2. Wykształcenie małżonków w zbadanych sprawach	29
2.3. Źródła utrzymania.....	31
2.3.1. Uwaga wprowadzająca	31
2.3.2. Aktywność zawodowa i źródła utrzymania małżonków w zbadanych sprawach	31
3. <i>Informacje o dzieciach</i>	32
3.1. Informacje ogólne o separacjach małżeństw z małoletnimi dziećmi	32
3.2. Informacje o dzieciach w zbadanych sprawach o zniesienie separacji.....	34
III. Informacje o sprawach, w których orzeczono separacje zniesione w analizowanych postępowaniach	36
1. <i>Uwagi wprowadzające</i>	36
2. <i>Tryb postępowania – znane bądź domniemywane przyczyny jego wyboru</i>	37
3. <i>Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego, które spowodowały orzeczenie separacji</i>	38
3.1. Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego separowanych małżeństw ustalone w statystykach GUS	38
3.2. Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego w sprawach o separacje znoszoną w zbadanych postępowaniach z 2015 r.....	42
IV. Postępowanie w sprawach o zniesienie separacji	45
1. <i>Uwagi wprowadzające</i>	45
2. <i>Wnioski o zniesienie separacji</i>	47
2.1. Forma zgodnego żądania zniesienia separacji.....	47
2.2. Żądania zawarte we wniosku.....	48
2.3. Uzasadnienie wniosku o zniesienie separacji	49
2.4. Załączniki do wniosku.....	51
3. <i>Przebieg, wynik postępowań i czas ich trwania</i>	52
Uwagi podsumowujące	55

Uwagi wprowadzające

Separacja, unormowana w zróżnicowany sposób w ustawodawcach państw zaborczych, obowiązywała do dnia 31 grudnia 1945 r., do wejścia w życie dekretu z dnia 25 września 1945 r. Prawo małżeńskie¹, kiedy to nastąpiła unifikacja prawa małżeńskiego² i wprowadzenie instytucji rozwodu. Upřednio, na znacznym obszarze ziem polskich, separacja stanowiła „surogat” rozwodu.

Podczas prac nad projektem kodeksu rodzinnego i opiekuńczego posłowie katolicy z Koła Poselskiego „Znak” wystąpili z propozycją wprowadzenia do kodeksu instytucji separacji (wystąpienie Posła Tadeusza Mazowieckiego z 25 lutego 1964 r.). Propozycja ta nie spotkała się jednak z akceptacją.

Odnotowania godny jest także postulat Jerzego Kowalskiego z 1968 r.³ wprowadzenia separacji jako instytucji kompleksowo normującej sytuację prawną małżonków żyjących w rozłączeniu po oddaleniu powództwa o rozwód. Na podstawie badania losów małżonków po oddaleniu powództwa o rozwód Jerzy Kowalski ustalił, że w większości nie podjęli oni wspólnego pożycia. Dla małżonków niemogących

---

¹ Dz. U. nr 48, poz. 270.

² Przed unifikacją prawa rodzinnego na ziemiach polskich w województwach zachodnich obowiązywał od 1899 r. kodeks cywilny niemiecki. Normował on stosunki małżeńskie wszystkich obywateli, niezależnie od ich stosunku do religii i przynależności wyznaniowej, dopuszczając tzw. zniesienie wspólnoty małżeńskiej (separację) i rozwód z tych samych przyczyn. W województwach centralnych obowiązywało Prawo małżeńskie z 1836 r., które ustanawiało odrębne przepisy wyznaniowe dla osób przynależących do wskazanych w nim wyznań, z tym że przepisy prawa wyznaniowego dla rzymskich katolików, ewangelików i prawosławnych były podane w tym akcie normatywnym w jego „własnym” ujęciu. W województwach wschodnich od 1840 r. obowiązywało dawne prawo rosyjskie (część I tomu X i częściowo część I tomu XI Zводу Praw z 1832 r.) przewidujące separację i rozwód według zasad wyznaniowych. W województwach południowych (poza Spiszem i Orawą) obowiązywał austriacki kodeks cywilny z 1811 r. Przewidywał separację dla osób wszystkich wyznań. Rozwody nie były dopuszczalne dla katolików. Bezwyznaniowcy a także wyznawcy innych religii mogli żądać rozwodu „z ważnych powodów według ich pojęć religijnych”. Na Spiszu i Orawie nowożeńcy mogli wybrać prawo węgierskie (świeckie) lub austriackie, które ich obowiązywało także odnośnie do ustania małżeństwa.

³ J. Kowalski, *Oddalenie powództwa rozwodowego a dalsze pożycie małżeńskie*, PiP 1968, nr 11. Zob. też polemikę opublikowaną w PiP 1969, nr 7, M. Wawitowa, *Czy separacja?*, J. Kowalski, *W odpowiedzi M. Wawitowej*.

uzyskać rozwodu, w ocenie Jerzego Kowalskiego, separacja byłaby optymalnym rozwiązaniem wybieranym z przyczyn praktycznych, a nie światopoglądowych.

Po zmianach ustrojowych z początku lat dziewięćdziesiątych XX w. podjęto dyskusję nad celowością wprowadzeniem do polskiego prawa rodzinnego separacji, jako alternatywy dla rozwodu, którą mogłyby wybrać osoby traktujące „węzeł małżeński” jako nierozzerwalny. Zainicjował ją ówczesny Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego Adam Strzembosz⁴.

Zwolennicy separacji zakładali, że w państwie, którego obywatele w przeważającej większości są katolikami, separacja małżeńska jako instytucja prawna jest pożądana, oczekiwana i potrzebna. Uważali, że (niezależnie od usunięcia możliwości konfliktu sumienia, którego mogli doznawać katolicy „zmuszeni” do rozwiedzenia się w braku separacji prawnej) separacja umocni rodzinę, stworzy szansę pojednania małżonkom po okresie „wyciszenia” konfliktów dzięki orzeczeniu separacji.

Przeciwnicy dopatrywali się w ewentualnym ustawowym wprowadzeniu separacji do polskiego porządku prawnego „klerykalizacji polskiego życia publicznego (..) przekształcenia obyczajowości społeczeństwa, powrotu do norm XIX-wiecznych”⁵. Obawiali się też, że osoby pozostające w małżeństwach w stanie separacji prawnej będą nawiązywały konkubinaty z pozamałżeńskimi partnerami, co będzie nadal źródłem różnych komplikacji prawnych w sferze stosunków majątkowych oraz będzie niekorzystne dla dzieci pochodzących z niesformalizowanych przez małżeństwo związków rodziców.

Po długiej dyskusji o zabarwieniu ideologicznym⁶, separacja została wprowadzona do polskiego porządku prawnego na mocy ustawy z dnia 21 maja 1999 r.

---

⁴ A. Strzembosz, *O zrównanie w prawie rodzinnym wierzących z niewierzącymi*, „Rzeczypospolita” z 15 stycznia 1992 r. Autor przedstawił koncepcję separacji orzekanej przez sąd według przesłanek rozwodowych. Zob. też H. Cioch, *Wpływ poglądów Profesora Adama Strzembosza na obecny kształt polskiego prawa rodzinnego* [w:] *IUS ET LEX Księga Jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, Lublin 2002.

⁵ Tak przykładowo tak np. Posłanka I. Nowacka podczas debaty sejmowej 7 listopada 1992 r., Materiały z 29 posiedzenia Sejmu RP I kadencji, Kancelaria Sejmu, Warszawa 1992.

⁶ Przebieg dyskusji parlamentarnych nad kolejnymi projektami ustaw normujących instytucję separacji w latach 1992-1998 przedstawił P. Kasprzyk, *Instytucja separacji małżeńskiej w świetle ustawy z dnia 21 maja 1999 roku*, Lublin-Sandomierz, 1999, s.46-65.

nowelizującej kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy związane i obowiązują od dnia 16 grudnia 1999 r.⁷.

Pozytywną przesłanką orzeczenia separacji jest rozkład pożycia małżeńskiego mający cechę zupełności, negatywnymi: sprzeczność jej orzeczenia z dobrem wspólnych małoletnich dzieci małżonków oraz sprzeczność z zasadami współżycia społecznego⁸. Instytucja separacji nie wykluczyła ani nie ograniczyła dopuszczalności orzeczenia rozwodu. Co więcej, jeżeli jedno z małżonków żąda separacji, a drugie rozwodu i żądanie rozwodu jest uzasadnione, sąd ma obowiązek orzec rozwód (art. 61² k.r.o.).

Obowiązujący model ustawy separacji ma służyć wzmocnieniu trwałości małżeństwa, co potwierdza powinność zniesienia separacji bez jakichkolwiek ograniczeń ustawowych, gdy taki jest zgodny wniosek obojga małżonków (art. 61⁶ k.r.o.). Odnowienie więzi małżeńskich i powrót do wspólnego pożycia nie jest bowiem przesłanką ustawową zniesienia separacji. Niemniej, ze zniesieniem separacji związane jest oczekiwanie, że małżeństwo będzie funkcjonowało należycie. Zniesieniu separacji towarzyszy przeświadczenie, iż okres, w którym małżonkowie pozostawali w stanie separacji, przyczynił się do uporządkowania - dzięki orzeczeniu o separacji - stosunków osobistych i majątkowych między nimi, przemyślenia przyczyn kryzysu rodzinnego, usunięcia większości z nich, bądź innego na nie spojrzenia, w tym docenienia doniosłości małżeństwa (nawet, gdy w danym przypadku nie okazało się doskonałe, a jeden z małżonków bądź oboje dopuścili się naruszenia obowiązków małżeńskich).

Wprowadzeniu separacji do polskiego prawa towarzyszyła nadzieja, że uchroni część małżeństw przed całkowitym rozpadem⁹. Jej zasadność pośrednio weryfikuje skala korzystania z separacji (a nie rozwodu) w przypadku trudnego do odwrócenia

---

⁷ Dz. U. nr 52, poz. 532.

⁸ Na ten temat zob. P. Kasprzyk, *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003, s. 180-204; E. Holewska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006, s. 49-70; J. Panowicz-Lipska [w:] *System Prawa Prywatnego*, tom 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze* (red. T. Smoczyński), Warszawa 2011, s. 825 – 831.

⁹ A. Kwak, *Rozwód a separacja w opinii kobiet i mężczyzn* [w:] *Rodzina współczesna* (red. M. Ziemska), Warszawa 2005; E. Holewska-Łapińska, *Separacja: nadzieja i rzeczywistość*, Prawo Kanoniczne 2009, nr 3-4.

rozkładu więzi małżeńskich, oraz częstość zniesienia separacji, gdy została ona orzeczona.

W 2002 r. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości zostało przeprowadzone pierwsze badanie spraw o zniesienie separacji¹⁰. Objęło ono akta wszystkich spraw, w których do dnia 30 czerwca 2002 r. zostało wydane orzeczenie kończące postępowanie w sprawie.

Spraw takich było 30. W 29 z nich separacja została zniesiona. Jedna sprawa zakończyła się umorzeniem postępowania, gdyż po wpływie wniosku o zniesienie separacji, a przed jego rozpoznaniem małżeństwo ustało wskutek zgonu wnioskodawczyni. Niewielka liczba przypadków zniesienia separacji w owym czasie mogła wynikać ze stosunkowo krótkiego okresu, jaki upłynął od wydania orzeczeń o separacji, które – potencjalnie – mogły być zniesione. Ów krótki okres od orzeczenia separacji do jej zniesienia skłaniał też do przypuszczenia, że separacja, następnie zniesiona, została orzeczona zbyt pochopnie, bowiem nie wszystkie więzi pomiędzy małżonkami ustały. Przypuszczenie to zostało potwierdzone w części spraw. W innych sprawach natomiast orzeczenie separacji – w świetle zgromadzonego materiału dowodowego – było uzasadnione. Po orzeczeniu separacji nastąpiły jednak nieoczekiwane zdarzenia losowe dotyczące jednego z małżonków lub wspólnego dziecka, które uświadamiały małżonkom, że łączą ich silne więzi emocjonalne i powracali do wspólnego pożycia. Wśród przyczyn orzeczenia separacji zniesionych do 30 czerwca 2002 r. często występował alkoholizm męża, który nie podejmował skutecznego leczenia odwykowego. Orzeczenie separacji bywało wstrząsem, który uświadamiał małżonkowi uzależnionemu, iż dalsze pozostawanie w nałogu może doprowadzić do definitywnego ustania małżeństwa przez orzeczenie rozwodu. W konsekwencji poddawał się leczeniu lub podejmował decyzję o abstynencji. Drugi z małżonków (we wszystkich przypadkach żona) okazywał alkoholikowi pomoc i wsparcie psychiczne, co powodowało powrót do wspólnego pożycia.

---

¹⁰ E. Holewńska-Łapińska, *Zniesienia separacji orzeczone w okresie do dnia 30 czerwca 2002 r.*, PS 2003, nr 6.

W latach 2000-2014 orzeczono ponad 60 tys. separacji. Należało więc oczekiwać znacznie liczniejszych przypadków zniesienia separacji niż w początkowym okresie obowiązywania nowych rozwiązań prawnych.

Upływ czasu zarówno od wprowadzenia separacji, jak i poprzedniego badania spraw o jej zniesienie, jest na tyle długi, że celowe wydawało się ponowienie badania spraw o zniesienie separacji.

Badanie obejmowało wszystkie sprawy zakończone rozstrzygnięciem merytorycznym w 2015 r. Sądy z całej Polski udostępniły akta 299 spraw o zniesienie separacji wraz ze 150 aktami spraw, w których znoszona separacja była uprzednio orzeczona. Niniejsze opracowanie relacjonuje wyniki ich badania, oraz przedstawia informacje statystyczne o orzeczeniach separacji, rozvodu i o zniesieniach separacji.

I. Informacje statystyczne na temat orzeczonych i zniesionych separacji

1. Orzeczone separacje

1.1. Informacje ogólne o orzeczeniach separacji

W 1999 r. do sądów okręgowych wpłynęło 230 pozwów oraz 30 zgodnych wniosków o separację. Do końca tegoż roku w pierwszej instancji orzeczono tylko 5 separacji (w tym 3 w trybie procesowym)¹¹. Celowe wydaje się więc uwzględnianie informacji statystycznych o orzeczonych separacjach począwszy od roku 2000.

Tabela: Prawomocnie orzeczone separacje w latach 2000-2015

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Liczba separacji	1340	2345	2649	3027	5891	11.600	7978	4927
Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Liczba separacji	5289	3223	2789	2843	2515	2216	1918	1700

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS

Według oceny demografa Piotra Szukalskiego „szybko osiągnięty został „naturalny” poziom zjawiska [separacji – E.H.Ł.], albowiem już w roku 2003 uzyskana liczba separacji równa jest tej z ostatnich lat”¹².

W pierwszych latach obowiązywania przepisów o separacji wzrastała liczba jej orzeczeń. Szczególnie wysoka była w latach 2005-2006. Bardzo istotny wzrost wpływu pozwów i wniosków o orzeczenie separacji odnotowano w 2004 r. To nietypowe zjawisko społeczne było inspiracją do sporządzenia w maju 2004 r. raportu Zespołu Badań i Analiz Biura Rzecznika Praw Dziecka pt. „*Analiza ilości*

¹¹ Jak podaje P. Kasprzyk, *Separacja prawna...*, op. cit., s. 254, dwa orzeczenia zapadły przed sądem Okręgowym w Warszawie, po jednym w sądach w Bielsku-Białej, Kaliszu i Płocku.

¹² P. Szukalski, *Małżeństwo. Początek i koniec*, Łódź 2013, s. 135. Twierdzenie powyższe było aktualne w dacie jego wypowiedzenia. Począwszy od 2012 r. następuje spadek liczby orzekanych rocznie separacji.

spraw rozwodowych i separacji (w okresie styczeń- kwiecień 2004 w porównaniu do analogicznego okresu roku 2003)"¹³. Ustalono w nim wzrost wpływu spraw o separację w pierwszym kwartale 2004 r. średnio o 150% w porównaniu z analogicznym okresem poprzedniego roku, z tym że wzrost w poszczególnych sądach był zdecydowanie wyższy (np. w Sądzie Okręgowym w Krośnie nastąpił aż o 425%, w Sądzie Okręgowym w Siedlcach o 352%).

Najwięcej spraw o separację i rozwód wpłynęło do sądów w marcu i kwietniu 2004 r., czyli w miesiącach poprzedzających zniesienie funduszu alimentacyjnego oraz wprowadzenie korzystniejszych rozwiązań w uzyskiwaniu świadczeń rodzinnych dla osób „samotnie wychowujących dzieci” (w tym rodziców rozwiedzionych i separowanych) w porównaniu z przewidzianymi dla dzieci wychowywanych przez rodziców będących małżonkami. Zapewne niektórzy rodzice, pragnąc uzyskania wyższych świadczeń, zdecydowali się na uzyskanie statusu osoby samotnie wychowującej dziecko wskutek orzeczenia separacji, mimo że w ich związkach małżeńskich nie wystąpił rozkład pożycia małżeńskiego.

Dostrzeżenie tego zjawiska spowodowało konstytucyjną kontrolę przepisów o dodatku dla osób samotnie wychowujących dzieci¹⁴. W wyroku z dnia 18 maja 2005 r., K 16/04¹⁵, Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 3 pkt 17, art. 8 pkt 3 i 4, art. 11 i art. 12 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych są niezgodne z art. 18, art. 32 ust. 1, art. 71 ust. 1 Konstytucji oraz z art. 27 Konwencji o prawach dziecka. W konsekwencji zainteresowanie instytucją separacji zmniejszyło się. Współcześnie zaś za utrwalone można uznać stanowisko, iż spektakularny wzrost orzeczeń separacji w latach 2005-2006 był związany z próbami obejścia prawa¹⁶.

Analizy statystyczno-demograficzne orzekania separacji wskazują na znaczne zróżnicowanie terytorialne, co jest między innymi związane z liczbą ludności zamieszkującej na danym obszarze oraz liczbą osób pozostających w związkach małżeńskich.

---

¹³ Tekst opinii został udostępniony autorce przez Biuro Rzecznika Praw Dziecka.

¹⁴ E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2005, s. 254 – 256.

¹⁵ Dz. U. nr 95, poz. 806.

¹⁶ Tak np. P. Szukalski, s. 118 i 135.

Piotr Szukalski dokonał regionalnego zestawienia liczby separacji orzeczonych w latach 2002-2011 (pomiędzy narodowymi spisami powszechnymi) z uwzględnieniem liczby separacji na 1000 małżeństw, które istniały w danym regionie w 2002 r.¹⁷ We wskazanym okresie ogólna liczba orzeczonych separacji wynosiła 52 413. Najwięcej separacji orzeczono w regionie śląskim (8489), mazowieckim (6493), wielkopolskim (4306), małopolskim (4289), łódzkim (4119), dolnośląskim (3615).

Liczba separacji na 1000 małżeństw, które istniały w 2002 r., była najwyższa w następujących województwach: śląskim i warmińsko-mazurskim (w obu wynosiła 7,3), kujawsko-pomorskim (7,0), podkarpackim (6,9), podlaskim (6,7), łódzkim (6,6), lubuskim (6,4), pomorskim (5,8), małopolskim (5,7), dolnośląskim, mazowieckim i wielkopolskim (w tych województwach 5,4).

Anna Janiszewska, analizująca zachowania matrymonialne i prokreacyjne Polaków w ujęciu geograficznym, oceniła zróżnicowanie terytorialne współczynnika separacji w roku 2002 oraz w roku 2011 jako „przypominające układ mozaikowy wymieszany”¹⁸. Wyjątkiem był jeden obszar (podregiony położone w południowo-wschodniej Polsce)¹⁹ o podobnej wartości współczynnika separacji, „w którym poziom separacji osiąga wartości od 6 do 10 zdarzeń na 100 tys. ludności”²⁰. Najwyższe wartości współczynnika separacji (powyżej 10 zdarzeń na 100 tys. ludności) powołana autorka stwierdziła w podregionach Białostockim, Elbląskim, Kaliskim, Sieradzkim, Częstochowskim, Bielskim, Rybnickim, Katowickim i w Łodzi. Najniższe wartości współczynnika separacji występowały w bardzo różnych podregionach kraju.

Anna Janiszewska odnotowała dwa „dość zwarte obszary”, w których nastąpił przyrost współczynnika separacji w latach 2002-2011. „Jeden z nich rozciąga się od południowego wschodu w kierunku północno-zachodnim i swym zasięgiem obejmuje podregiony centralne (..). Drugi obszar rozciąga się wzdłuż wschodnich

---

¹⁷ P. Szukalski, *op. cit.*, tabela 5.1., s. 143.

¹⁸ A. Janiszewska, *Zachowania matrymonialne i prokreacyjne w Polsce – ujęcie geograficzne*, Łódź 2013, s. 143.

¹⁹ Chodzi o podregiony: lubelski, chełmsko-zamojski, tarnobrzeski, rzeszowski, przemyski, krośnieński, nowosądecki, tarnowski, krakowski, Kraków (A. Janiszewska, *op. cit.*, s. 143).

²⁰ *Tamże*.

granic łącząc się z podregionami Polski północnej o podobnych wartościach tego współczynnika”²¹.

Analiza statystyczna prawomocnie orzeczonych separacji w latach 2010-2014, przeprowadzona na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego w Wydziale Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości, przyjmująca wskaźnik dynamiki w 2010 r. jako równy 100, wykazała wzrost badanego zjawiska w 2011 r. do poziomu 101,9 oraz spadek od 2012 r. do następujących wartości: w 2012 r. – 90,2, w 2013 r. – 79,5, w 2014 r. – 68,8²².

W latach 2010-2014 odnotowano także nierównomierny rozkład orzeczonych separacji w różnych częściach kraju. Najwięcej separacji orzeczono zarówno w 2010 r. (46,1%) jak i w 2014 r. (45,1%) łącznie w 4 w województwach: śląskim, mazowieckim, łódzkim i wielkopolskim, a najmniej w województwach opolskim, lubuskim i zachodniopomorskim (łącznie w tych trzech województwach zarówno w 2010 r. jak i w 2014 r. - po 6,4%).

Tabela: Województwa, w których orzeczono najwięcej separacji w 2010 r. i w 2014 r.

Województwo	Separacje w 2010 r.		Separacje w 2014 r.	
	Liczba	Procent wszystkich	Liczba	Procent wszystkich
Śląskie	514	18,4	336	17,5
Mazowieckie	311	11,2	233	12,1
Łódzkie	263	9,4	145	7,6
Wielkopolskie	198	7,1	152	7,9
Ogółem	1286	46,1	866	45,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS zawartych w opracowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015*, Warszawa 2016, s. 57.

W 2010 r. orzeczono ogółem w całej Polsce 2789 separacji, w tym w czterech województwach - śląskim, mazowieckim, łódzkim i wielkopolskim – 1286. W 2014 r. orzeczono w Polsce 1918 separacji, w tym w województwach śląskim, mazowieckim, łódzkim i wielkopolskim – 866.

²¹ A. Janiszewska, *op. cit.*, s. 145.

²² Ministerstwo Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015* (opracowanie merytoryczne i graficzne J. Kasprzak pod kierownictwem Naczelnika Wydziału J. Kowalczyk), Warszawa 2016, s. 21, tabela 2.1.1.

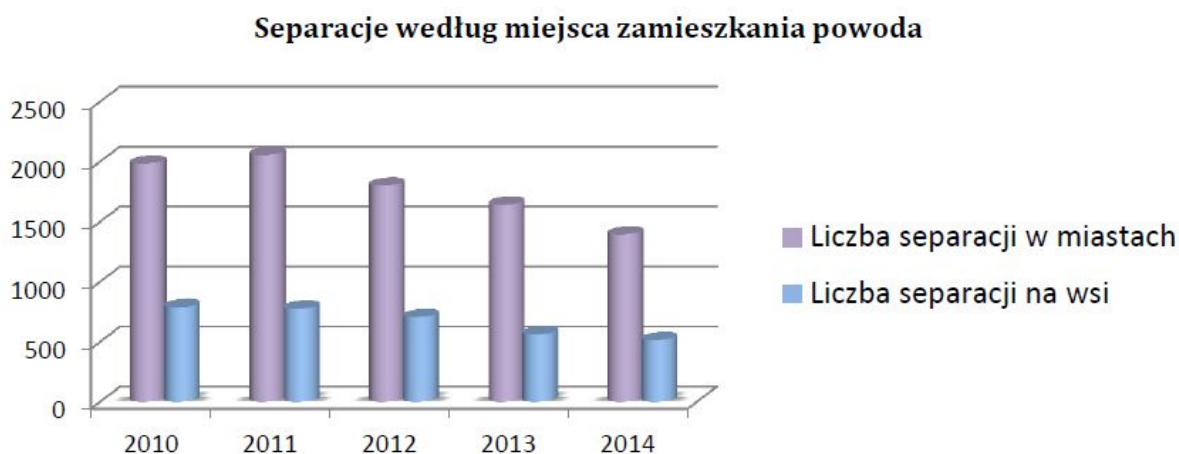
Tabela: Województwa, w których orzeczono najmniej separacji w 2010 r. i w 2014 r.

Województwo	Separacje w 2010 r.		Separacje w 2014 r.	
	Liczba	Proc. wszystkich	Liczba	Proc. wszystkich
Opolskie	41	1,5	37	1,9
Lubuskie	56	2,0	35	1,8
zachodniopomorskie	82	2,9	52	2,7
Ogółem	179	6,4	124	6,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS zawartych w opracowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015*, Warszawa 2016, s. 57.

Ponad 70% wszystkich orzeczonych separacji w roku 2010 i 2014 dotyczyło małżonków zamieszkałych w miastach. Najwięcej separacji w tej grupie małżeństw 2058 (72,4%) orzeczono w 2011 r.

Rys. Separacje małżeństw zamieszkałych w miastach i we wsiach

Źródło: Dane GUS w opracowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015* (opracowanie merytoryczne i graficzne J. Kasprzak pod kierownictwem Naczelnika Wydziału J. Kowalczyk), Warszawa 2016, s. 59, wykres 2.10.1.

W 2014 r. odsetek separacji małżeństw osób zamieszkałych w miastach był minimalnie wyższy – 72,7, ale zmniejszyła się liczba orzeczonych separacji

(odnośnie do małżonków zamieszkałych w miastach było to w 2014 r. 1395 orzeczeń separacji)²³.

1.2. Rozwody i separacje

Wraz z wprowadzeniem z dniem 1 stycznia 1946 r. przez dekret Prawo małżeńskie z dnia 25 września 1945 r.²⁴ na terytorium całego państwa polskiego rozwodów orzekanych przez sądy powszechne ustawodawca zrezygnował z instytucji separacji.

Zostało to spowodowane licznymi, złożonymi przyczynami²⁵, niemniej wydaje się, że najistotniejsze było przeświadczenie, że ewentualne orzeczenie separacji - gdy stan kryzysu małżeńskiego jest jeszcze niepełny bądź odwracalny - zmniejsza szanse na pojednanie małżonków, bowiem osłabia wspólnotę małżeńską. Natomiast utrzymywanie "małżeńskiego węzła prawnego", gdy pożycie małżeńskie uległo zupełnemu rozkładowi, sprzyja powstawaniu związków pozamałżeńskich, które nie chronią należycie ani partnerów, ani dzieci urodzonych w takich rodzinach, a mogą także stwarzać różne zagrożenia dla bezpieczeństwa obrotu prawnego. Rozwód natomiast umożliwia byłym małżonkom stworzenie nowych rodzin przez zawarcie „na zdrowych podstawach opartych związków małżeńskich”²⁶.

W latach 1946-1960 liczba orzeczonych rozwodów utrzymywała się na stosunkowo niskim poziomie (w 1949 r. orzeczono 1133 rozwody, w 1960 r. – 14 828)²⁷. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych dwudziestego wieku, aż do 1984 r., obserwowano w Polsce szybki wzrost liczby rozwodów orzekanych rocznie (w 1970 r. orzeczono 34 600 rozwodów, w 1980 r. 39 833, a w 1984 r. już 52 900)²⁸. Potem nastąpił spadek liczby orzekanych rozwodów (w 1990 r. było ich 42 436), a ponowny wzrost - na początku nowego stulecia.

---

²³ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015* (opracowanie merytoryczne i graficzne J. Kasprzak pod kierownictwem Naczelnika Wydziału J. Kowalczyk), Warszawa 2016, s. 59, wykres 2.10.1.

²⁴ Dz. U. nr 48, poz. 270.

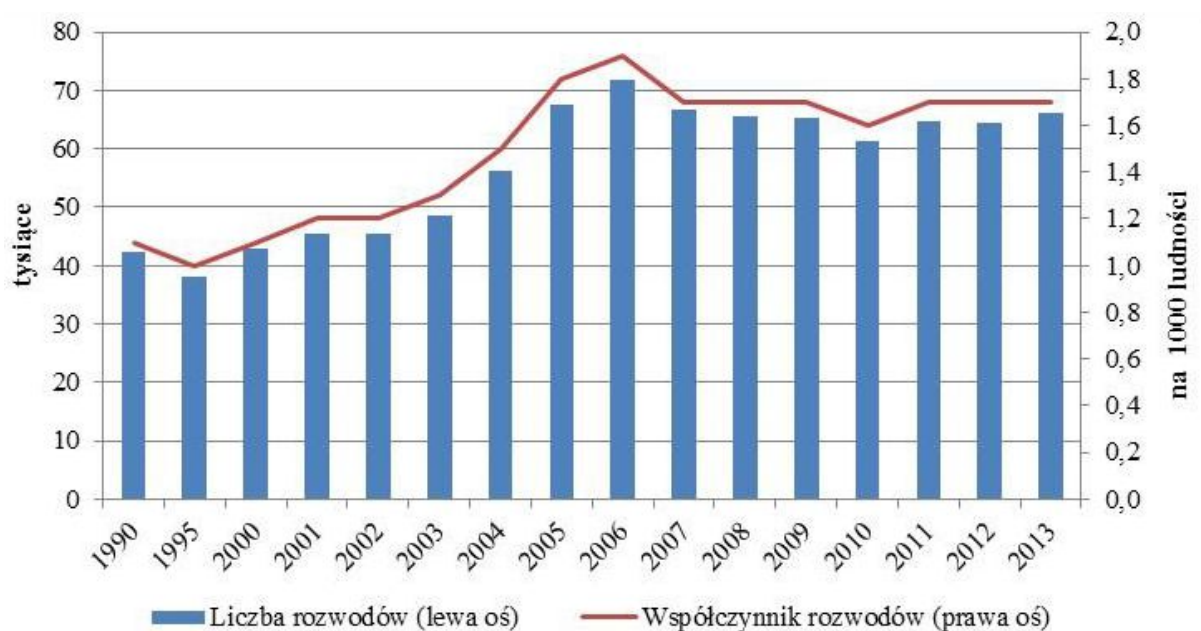
²⁵ Szerzej na ten temat E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2005, s. 11 i n.

²⁶ Tak przykładowo S. Szer, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1957, s.106.

²⁷ W okresie od 1946 do końca 2002 r. zawarto w Polsce 14 901 tys. małżeństw, orzeczono 1771 tys. rozwodów. W 56-letnim okresie powojennym na 1000 małżeństw przypadało średnio 119 rozwodów.

Jak wynika z ustaleń Głównego Urzędu Statystycznego, w 2000 r. orzeczono jeszcze „tylko” 42 770 rozwodów. Natomiast pomiędzy 2003 a 2006 rokiem odnotowano znaczny wzrost – w 2006 r. orzeczono 71,7 tys. rozwodów. W dalszych latach liczba orzeczonych rozwodów nieco się zmniejszyła, a od 2007 r. ustabilizowała się na nowym, wyższym poziomie 64-67 tys. rocznie (ze spadkiem w 2010 r. do 61,3 tys. rozwodów)²⁹. W 2014 r. orzeczono 65 761 rozwodów, a w 2015 r. 67 296.

Rys. Liczba rozwodów oraz współczynnik rozwodów (na 1000 ludności) w Polsce w latach 1990, 1995, 2000-2013

Źródło: GUS, Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy, *Małżeństwa i dzietność w Polsce* (Joanna Stańczak, Karina Stelmach, Magdalena Urbanowicz), Warszawa, styczeń 2016, s. 4, wykres nr 3.

Bezpośredni wpływ na liczbę orzeczonych rozwodów ma stan prawny dotyczący zakresu dopuszczalności takiego zakończenia małżeństwa, na który wpływa treść przesłanek rozwodowych, procedura, dostępność sądów (między innymi bariery ekonomiczne w postaci wysokich opłat sądowych i wysokich kosztów dojazdu do sądu, gdy orzekanie w sprawach rozwodowych jest powierzone ograniczonej liczbie sądów). Na częstotliwość rozwodów mają także wpływ rozwiązania prawne spoza prawa rodzinnego i procedury (przykładowo prawo spadkowe, podatkowe, lokalowe) albo preferujące pozostawanie w małżeństwie, albo kształtujące

²⁸ M. Kuciarska-Ciesielska, *Rozwody i separacje*, Wiadomości Statystyczne 2003, nr 10, s. 53.

²⁹ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Warszawa 2014, s. 44.

korzystniejszą sytuację osób nie pozostających w małżeństwie w porównaniu z małżonkami (przykładowo przepisy o pomocy socjalnej preferujące osoby samotne, bądź unormowania gwarantujące dostęp do publicznych żłobków i przedszkoli dzieciom rodziców nie pozostających w małżeństwach).

Celowe wydaje się przytoczenie wskazanych w literaturze demograficznej³⁰ trzech czynników mających wpływ na liczbę orzeczonych rozwodów, poza stanem prawnym, indywidualno-środowiskowymi i światopoglądowymi uwarunkowaniami decyzji zainteresowanych małżonków o rozwodzie³¹.

Pierwszy z nich, to tzw. „efekt kohortowy” – po upływie 7-10 lat od okresu, gdy zawarto znaczącą liczbę nowych małżeństw³² (co przykładowo może być następstwem osiągnięcia „wieku małżeńskiego” przez osoby urodzone w okresach „wyżu demograficznego”), zwiększa się znacznie liczba orzeczonych rozwodów „*nawet w sytuacji stałych preferencji, co do częstości zakończenia małżeństwa rozwodem*”³³.

Drugi, to upowszechnianie się (nawet powolne) akceptacji dla rozwodu, jako środka zakończenia nieudanego małżeństwa – istotne zwłaszcza wówczas, gdy stan prawny nie przewidywał wcześniej rozwodu bądź zawierał bardzo istotne ograniczenia w jego dostępności (tak wyjaśniany bywa wzrost liczby rozwodów począwszy od lat 60. XX w.).

Trzeci z czynników mających wpływ na liczbę orzeczonych rozwodów, ma charakter ekonomiczny. W okresach niestabilności na rynku pracy pozostawanie

---

³⁰ P. Szukalski, *op. cit.*, s. 117 i n.

³¹ Istotne są bardzo liczne czynniki ekonomiczne, kulturowe, psychologiczne zmieniające zastany („tradycyjny”) porządek społeczny, zwiększające akceptację (co najmniej tolerancję) dla różnych stylów życia i indywidualnych wyborów (w tym między innymi, dla decyzji o rozwodzie) w okresie rozwoju danego społeczeństwa nazywanym „epoką postindustrialną”. Problematyce tej poświęcona jest bardzo bogata literatura socjologiczna i psychologiczna. Niektórzy autorzy „wieszczą” schyłek rodziny, inni analizują jej przekształcenia i nowe formy (także „konkurencyjne” w stosunku do małżeństwa). Syntetyczny przegląd poglądów i stanowisk (uwzględniający w głównej mierze literaturę amerykańską) zawiera przykładowo rozprawa A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa 2005, w szczególności s. 12-49.

³² Wzrost liczby rozwodów orzeczonych w latach 80. XX w. pozostawał w związku z dużą liczbą małżeństw zawartych w latach 70. tegoż stulecia. W 1970 r. zawarto 280 tys. małżeństw, w latach 1974-1978 zawierano rocznie nie mniej niż 320 tys. małżeństw. Po 1980 r. zmniejszyła się liczba nowo zawieranych małżeństw (P. Szukalski, *op. cit.*, s. 117).

³³ *Tamże*.

w małżeństwie jest postrzegane jako swoiste „ubezpieczenie”, bowiem skutki bezrobocia łatwiej jest przetrwać w małżeństwie (rodzinie).

Nie bez znaczenia jest także poziom urbanizacji kraju, bowiem występują statystycznie istotne różnice w korzystaniu z możliwości rozwodu przez małżonków zamieszkałych w miastach i na terenach wiejskich, co ma liczne, złożone przyczyny³⁴.

W 2011 r., w którym był przeprowadzony narodowy spis powszechny, współczynnik rozwodów dla miast (2,10 promila) był dwukrotnie wyższy od współczynnika dla wsi (0,98 promila). Najwyższy współczynnik rozwodów dla miast województwa lubuskiego i zachodniopomorskiego (po 2,5 promila) był czterokrotnie wyższy od najniższego współczynnika występującego na wsiach w województwie świętokrzyskim (0,66 promila). Najwyższy wskaźnik rozwodów w 2011 r. odnotowano w Gorzowie Wielkopolskim (3,42 promila), a następne w kolejności miasta o najwyższym współczynniku rozwodów to Koszalin, Bydgoszcz i Wałbrzych. W tymże roku współczynnik rozwodów dla największych polskich miast był znacznie niższy (przykładowo w Warszawie wynosił 2,09 promila, a w Łodzi 1,83 promila)³⁵.

Przepisy o separacji praktycznie są stosowane od 2000 r., a więc wystarczająco długo, aby małżeństwa w stanie trudnego do przezwyciężenia kryzysu mogły rozważyć skorzystanie z możliwości jej orzeczenia jako alternatywy dla rozwodu. Celowe wydaje się zasygnalizowanie „proporcji” pomiędzy liczbą orzeczonych separacji i rozwodów.

W 2000 r., będącym pierwszym „pełnym” rokiem obowiązywania przepisów o separacji z możliwości jej orzeczenia skorzystało 1340 małżeństw. W tymże roku wskutek rozwodu ustało 42 770 małżeństw, a więc rozwody były orzeczone 32 razy częściej od separacji (na jedną orzeczoną separację „przypadały” 32 rozwody). Ogółem w 2000 r. orzeczono 44 110 rozwodów i separacji. Udział w tej liczbie separacji wynosił 3%. W 2015 r. liczba orzeczonych rozwodów i separacji wzrosła do 68 996, a udział separacji zmniejszył się o pół punktu procentowego

---

³⁴ F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002, w szczególności rozdział VII „Przemiany rodziny w społeczeństwie industrialnym i ich teoretyczne interpretacje”, s. 141 – 174.

³⁵ Ustalenia te zostały przedstawione przez F. Stokowskiego (*Demografia*, Warszawa 2015, s. 67).

w porównaniu z rokiem 2000. W 2011 r. w Polsce na 1000 mieszkańców przypadało 5,4 nowo zawartych małżeństw, 1,7 orzeczonych rozwodów oraz 0,07 orzeczonych separacji³⁶.

Tabela: Rozwody i separacje orzeczone prawomocnie w latach 2000-2015

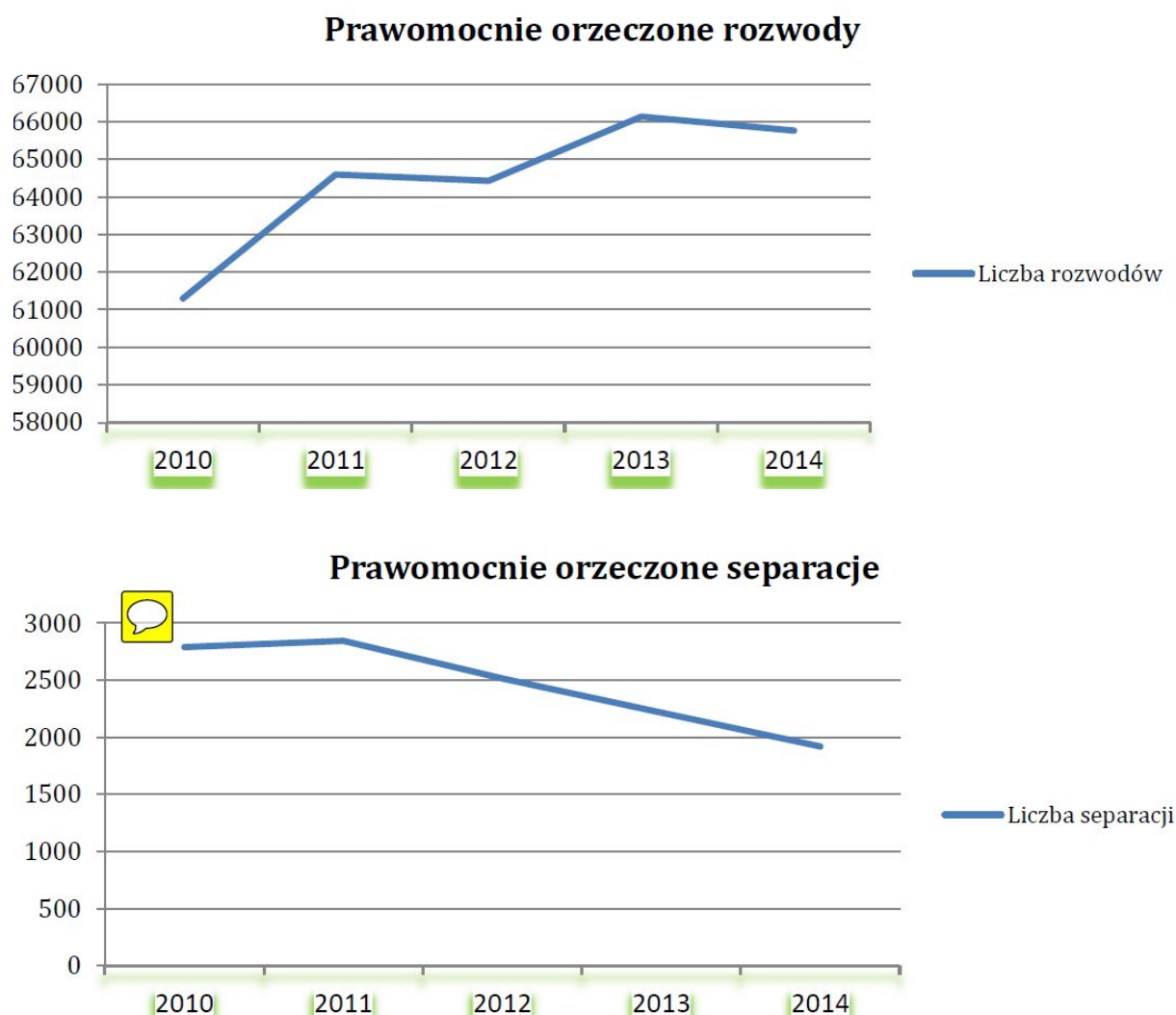
Rok	Rozwody	Separacje	Ogółem rozwody i separacje	Odsetek separacji
2000	42 770	1340	44 110	3,0
2001	45 308	2345	47 653	4,9
2002	45 414	2649	48 063	5,5
2003	48 632	3027	51 659	5,8
2004	56 332	5891	62 223	9,5
2005	67 578	11 600	79 178	14,6
2006	71 912	7978	79 890	9,9
2007	66 586	4927	71 513	6,9
2008	70 002	5289	75 291	7,0
2009	65 345	3233	68 578	4,7
2010	61 300	2789	64 089	4,4
2011	64 594	2843	67 437	4,2
2012	64 432	2515	66 947	3,8
2013	66 348	2216	68 348	3,2
2014	65 761	1918	67 679	2,8
2015	67 296	1700	68 996	2,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jak wynika z przedstawionego zestawienia liczba orzekanych rozwodów zachowuje tendencję wzrostową, natomiast liczba orzekanych separacji zmniejsza się. Ilustrują to poniższe wykresy.

³⁶ F. Stokowski, *Demografia*, Warszawa 2015, s. 66.

Rys. Prawomocnie orzeczone rozwody i separacje w latach 2010-2014

Źródło: Dane GUS w opracowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015* (opracowanie merytoryczne i graficzne J. Kasprzak pod kierownictwem Naczelnika Wydziału J. Kowalczyk), Warszawa 2016, s. 21, wykres 2.1.1.-2.

2. Zniesione separacje

Wiadomo, że w latach 2002-2011 zniesiono 1761 separacji. Oczekiwano, że konsekwencją wzrostu orzeczeń separacji w latach 2005-2006 będzie wzrost zniesień separacji po 2007 r., ale to nie nastąpiło. Nie nastąpił także wzrost odsetka zniesień separacji w małżeństwach posiadających dzieci³⁷. Separacja, jako „ratunek” dla małżeństwa w poważnym kryzysie, nie okazała się więc zbyt efektywna, choć jej

³⁷ P. Szukalski, *op. cit.*, s. 141-142.

rola była zróżnicowana w poszczególnych województwach. Najwyższy odsetek separacji zniesionych spośród orzeczonych w danym województwie w latach 2002-2011 odnotowano w dolnośląskim (5,1%), zachodniopomorskim (4,7%), łódzkim (4,4%) i lubuskim (4,2%), a najniższy w województwie świętokrzyskim (1,8%).

Piotr Szukalski podsumował powyższe stwierdzeniem, iż „na terenach północno-zachodnich separowane pary są trochę bardziej skłonne od średniej ogólnokrajowej do podejmowania starań o zniesienie separacji, podczas gdy obszary Polski Południowo-Wschodniej odznaczają się większą stałością decyzji w tym względzie”³⁸.

Tabela: Liczba separacji zniesionych w latach 2002-2011 (między Narodowymi Spisami Powszechnymi) wg województw

Województwo	Liczba zniesionych separacji	Separacje zniesione, jako odsetek orzeczonych
Dolnośląskie	185	5,1
Kujawsko-pomorskie	134	3,9
Lubelskie	49	2,1
Lubuskie	61	4,2
Łódzkie	183	4,4
Małopolskie	103	2,4
Mazowieckie	191	2,9
Opolskie	30	3,2
Podkarpackie	52	1,5
Podlaskie	53	2,8
Pomorskie	108	3,7
Śląskie	275	3,2
Świętokrzyskie	15	1,8
Warmińsko-mazurskie	91	3,8
Wielkopolskie	163	3,8
Zachodniopomorskie	68	4,7
Ogółem	1761	3,4

Źródło: opracowanie P. Szukalskiego na podstawie danych GUS³⁹

³⁸ P. Szukalski, *op. cit.*, s. 145.

³⁹ *Tamże*, s. 144.

Nie można wykluczyć, iż na terenach zamieszkałych przez ludność bardziej religijną i przywiązaną do tradycyjnych zasad życia rodzinnego separacja spełnia funkcję „rozwodową”, bywa orzekana głównie, gdy rozkład pożycia małżeńskiego jest zupełny i trwały. Powrót do wspólnego pożycia w takich sytuacjach wystąpić może sporadycznie. Z tej przyczyny separacja znoszona jest rzadko.

Zgodnie z danymi GUS w następnych latach liczba zniesionych prawomocnie separacji wynosiła w 2012 r. - 278, w 2013 r. - 263, w 2014 r. - 253⁴⁰. Łącznie w latach 2012-2014 orzeczono 6 649 separacji, a zniesiono 794 (11,9% orzeczonych we wskazanych latach).

Tabela: Liczba separacji zniesionych w latach 2012-2014

Liczba zniesionych separacji				
Rok	2012	2013	2014	Ogółem w latach 2012-2014
Ogółem	278	263	253	794
Województwo				
Dolnośląskie	32	21	26	79
Kujawsko-pomorskie	18	19	22	59
Lubelskie	6	8	12	26
Lubuskie	7	5	2	14
Łódzkie	20	31	19	70
Małopolskie	11	12	12	35
Mazowieckie	36	42	31	109
Opolskie	4	4	7	15
Podkarpackie	6	3	6	15
Podlaskie	7	13	9	29
Pomorskie	9	18	11	38
Śląskie	49	36	43	128
Świętokrzyskie	2	8	8	18
Warmińsko-mazurskie	14	8	7	29
Wielkopolskie	35	25	31	91
Zachodniopomorskie	19	10	7	36

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

⁴⁰ GUS. Baza Demografia. Wg danych z tej Bazy w 2015 r. prawomocnie zniesiono 284 separacje, podczas gdy sądy nadesłały do badania, którego wyniki są relacjonowane w niniejszym opracowaniu, 299 takich spraw. Nie można więc wykluczyć, że w istocie prawomocnych zniesień separacji było nieco więcej niż wykazują powołane zestawienia GUS.

II. Demograficzno-społeczna charakterystyka małżonków żądających zniesienia separacji w 2015 r. oraz ich małoletnich dzieci

1. Małżeństwa

1.1. Długość małżeństw, okres separacji

W zbadanych sprawach separowanych małżeństw ubiegających się o zniesienie separacji w 2015 r. najdłużej trwające małżeństwo zostało zawarte 16 sierpnia 1955 r., a najkrócej trwające 20 października 2012 r.

Tabela: Liczba małżeństw zawartych w poszczególnych latach, w których orzeczono separacje, zniesione w 2015 r.

Rok	1955	1963	1965	1968	1969	1970	1971	1972
Liczba małżeństw	1	1	1	1	1	3	6	7
Rok	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Liczba małżeństw	6	7	9	11	8	7	7	3
Rok	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Liczba małżeństw	6	10	5	9	11	9	12	7
Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Liczba małżeństw	6	10	5	8	6	8	3	7
Rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Liczba małżeństw	6	6	10	9	5	4	6	8
Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Liczba małżeństw	5	4	3	4	4	9	1	1

Źródło: Opracowanie własne (Nie we wszystkich aktach były informacje o dacie zawarcia małżeństwa. Dlatego w tabeli suma liczby małżeństw o znanym roku zawarcia jest niższa od 299)

Separacja tych związków była orzeczona w okresie od 28 lutego 2000 r. do 24 sierpnia 2015 r. W 2 przypadkach data orzeczenia separacji nie wynikała z akt.

Tabela: Liczba separacji orzeczonych w latach 2000-2015, zniesionych w 2015 r.

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Liczba separacji	7	11	6	8	22	37	21	24
Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Liczba separacji	25	13	17	28	34	17	17	10

Źródło: Opracowanie własne

Najwięcej zniesionych separacji było orzeczonych w 2005 r. (12,5%), w 2012 r. (11,5%), w 2011 r. (9,4%), najmniej zaś w latach 2000-2003 (łącznie 10,8%).

Zgodnie z ustaleniami statystycznymi dotyczącymi poprzedzającego orzeczenie separacji okresu trwania małżeństw w latach 2010-2014, najczęściej separację wybrali małżonkowie pozostający w związku od 5 do 9 lat oraz dłużej od 30 lat. W pierwszej z tych grup w 2010 roku było 448 małżeństw, w drugiej 443. W 2014 r. odpowiednio 299 oraz 427⁴¹.

W sprawach będących przedmiotem analizy najczęściej małżeństw od dnia zawarcia do dnia orzeczenia separacji trwało 5 lat (16 małżeństw – 5,4%), 18 lat (13 małżeństw – 4,3%), 20 lat (13 małżeństw – 4,3%). 30% małżeństw do dnia orzeczenia separacji trwało od roku do 11 lat. Kolejne 30% od 12 do 22 lat, pozostałe trwały nie krócej niż 23 lata.

41% małżeństw o znanej dacie zawarcia do orzeczenia separacji trwało nie krócej niż 21 lat. Małżeństw trwających od zawarcia do orzeczenia separacji nie krócej niż 30 lat było 66. Najdłużej trwające od zawarcia do orzeczenia separacji związku miały „staż” wynoszący 46 lat (jedno małżeństwo), 42 lata (jedno małżeństwo), 41 lat (dwa małżeństwa), 39 lat (4 małżeństwa), 38 lat (8 małżeństw). Najkrótszy okres od dnia zawarcia małżeństwa do dnia orzeczenia jego separacji wyniósł 11 miesięcy, najdłuższy 46 lat.

⁴¹ Dane GUS zawarte w opracowaniu Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015*, Warszawa 2016, s. 73.

1.2. Forma zawarcia małżeństwa, stosunek małżonków do religii

Z akt wynikało w niewątpliwy sposób, iż 13 małżeństw zostało zawartych w formie kanonicznej ze skutkami w sferze prawa polskiego oraz że w 2 przypadkach małżonkowie zawarli związek małżeński tylko przed kierownikiem USC. Forma zawarcia separowanego małżeństwa aż w 284 sprawach (95%) była nieznaną.

Po 1998 r., gdy powstała możliwość zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej ze „skutkiem cywilnym”, większość nupturientów wybiera tę właśnie formę. Odsetek małżeństw zawieranych w formie wyznaniowej zależy od miejsca zamieszkania nupturientów. Najwyższy jest, gdy małżonkowie mieszkają na wsi oraz w miastach liczących do 5. tys. mieszkańców (ponad 70%), ale nawet mieszkańcy największych miast w ponad połowie przypadków zawierają małżeństwa wyznaniowe⁴².

Zapewne więc w badanym zbiorze znacznie więcej niż 4% małżeństw zawarło małżeństwo wyznaniowe (prawdopodobnie kanoniczne), jednakże małżonkowie zapewne nie dostrzegli żadnego istotnego powodu, aby ten fakt ujawnić sądowi.

W 15 przypadkach żona i w 8 mąż poinformowali sąd o swojej wierze (w 3 z nich żona zaznaczyła, że praktykuje) i że ma to wpływ na decyzję o zniesieniu separacji, natomiast w 2 sprawach mężowie zadeklarowali swój ateistyczny światopogląd.

Powyższe ustalenie może oznaczać, że względy światopoglądowe nie miały znaczenia przesądzającego zarówno przy decyzji o ubieganiu się o orzeczenie separacji, jak i przy podjęciu decyzji o jej zniesieniu. Jest to wysoce prawdopodobne, gdy zważy się, iż we wcześniejszym badaniu dotyczącym orzekania separacji nie została potwierdzona hipoteza, że separację będą głównie wybierać osoby wierzące niedopuszczające rozwodu z przyczyn światopoglądowych⁴³.

---

⁴² W oparciu o dane GUS P. Szukalski (*op. cit.*, s. 84, tabela 3.9) ustalił, że udział małżeństw zawartych w formie wyznaniowej wśród wszystkich zawartych małżeństw w miastach liczących ponad 1 mln mieszkańców wynosił w 1999 r. 58,8%, w 2007 r. 61,4%, w 2011 r. 56,7%, w miastach liczących od 50. tys. do 100. tys. odpowiednio 63,5%, 64,4%, 60%, ale w miastach do 5. tys. mieszkańców w 1999 r. w formie wyznaniowej zawarto 72,5% małżeństw, w 2007 r. 72%, a w 2011 r. 67%. Na wsiach ten udział wyniósł w 1999 r. 77,7%, w 2007 r. 77%, w 2011 r. 72,9%. W 2015 r. udział małżeństw wyznaniowych (117 645) wśród wszystkich zawartych w tym roku (188 832) wyniósł 62,3% (GUS Rocznik Demograficzny, Warszawa 2016, s. 187 tabl.1 (31) oraz s.195 tabl. 5 (35)).

⁴³ E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006, s. 241, 242.

1.3. Wcześniejsze małżeństwa, dzieci, obowiązki alimentacyjne

W 196 przypadkach aktualne małżeństwo było pierwszym związkiem małżeńskim dla żony, w 22 przypadkach drugim bądź kolejnym małżeństwem (w tym w pojedynczych przypadkach był to dla kobiety związek trzeci, czwarty i piąty). Z akt wynikało, że 14 wcześniejszych małżeństw żon było rozwiązanych przez rozwód. W jednym znanym przypadku, zawierając aktualnie separowane małżeństwo, żona była wdową. W aktach pozostałych spraw nie było informacji umożliwiających ustalenie, czy dany związek był pierwszym, czy kolejnym małżeństwem żony.

Z akt wynikało, że w 19 przypadkach żony miały dzieci nie pochodzące od męża, z którym aktualnie pozostawały w separowanym małżeństwie. W 2 sprawach ciążył na nich ustalony wyrokiem obowiązek alimentacyjny wobec dzieci. Wiadomo było też, że w 160 sprawach żony nie miały takich dzieci. W aktach pozostałych spraw nie było danych na temat dzieci innych niż wspólne małoletnie dzieci małżonków.

185 mężów nie pozostawało wcześniej w innym małżeństwie, natomiast dla 21 aktualnie separowane małżeństwo było kolejnym związkiem małżeńskim. Wiadomo było, że w 10 przypadkach było to drugie małżeństwo. Z akt wynikało, że 10 wcześniejszych małżeństw mężów było rozwiązanych przez rozwód, a 2 ustały wskutek śmierci małżonek. W aktach pozostałych spraw nie było informacji, czy mąż pozostawał wcześniej w innym małżeństwie.

W 19 sprawach mężowie mieli dzieci pochodzące z ich wcześniejszych związków. Z akt 166 spraw wynikało, że mężowie nie mieli takich dzieci. W pozostałych aktach nie było informacji na temat dzieci męża, które nie były dziećmi pochodzącymi z separowanego małżeństwa.

Mężowie w dniu wpływu wniosku o zniesienie separacji w 77 sprawach byli zobowiązani do świadczeń alimentacyjnych na rzecz dzieci (pochodzących z aktualnego małżeństwa bądź z innych związków) bądź innych osób (z wyłączeniem żony), a wysokość świadczeń była ustalona w prawomocnym wyroku bądź w ugodzie sądowej. Wiadomo było, że w 160 przypadkach nie ciążył na mężach obowiązek alimentacyjny. W pozostałych aktach brak było informacji na ten temat.

Z akt wynikało, że w dniu wpływu do sądu wniosku o zniesienie separacji w 77 (25,7%) przypadkach oboje małżonkowie zamieszkiwali we wsiach, w pozostałych sprawach (74,3%) byli mieszkańcami miast. Powyższe jest zgodne z prawidłowością dotyczącą orzekania separacji (ponad 70% przypadków orzeczonej separacji dotyczy małżonków zamieszkałych w miastach)⁴⁴

2. Informacje o małżonkach

2.1. Wiek

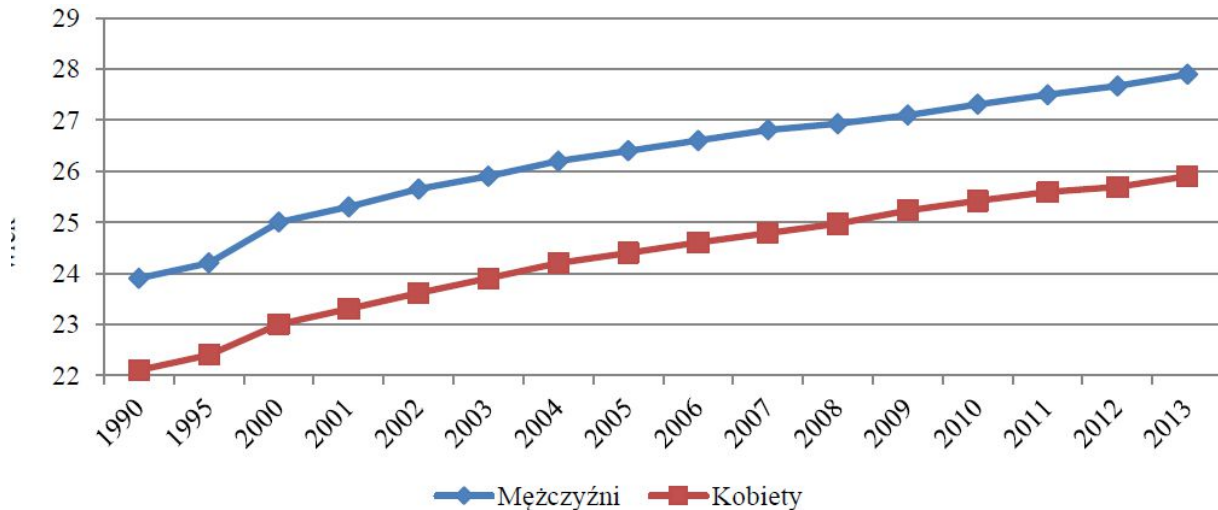
2.1.1. Uwaga wprowadzająca

Wiek osób wnoszących o zniesienie separacji pozostaje w związku z wiekiem zawarcia małżeństwa oraz wiekiem w dniu orzeczenia separacji. Przed przedstawieniem informacji o wieku małżonków wnoszących o zniesienie separacji w zbadanych sprawach celowe wydaje się zwrócenie uwagi na systematyczne podnoszenie się wieku osób zawierających małżeństwo.

---

⁴⁴ Przykładowo, zgodnie danymi GUS przedstawionymi w opracowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015*, Warszawa 2016, s. 59, najwięcej separacji dotyczących małżeństw zamieszkałych w miastach – 2059 odnotowano w 2011 r. Stanowiły one 72,4% wszystkich separacji. W 2014 r. separacji dotyczących małżeństw zamieszkałych w miastach było 1395 (72,7% orzeczonych w 2014 r.).

Rys. Mediana wieku kobiet i mężczyzn zawierających pierwsze małżeństwo w latach 1990, 1995, 2000-2013

Źródło: GUS, Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy, *Małżeństwa i dzietność w Polsce* (Joanna Stańczak, Karina Stelmach, Magdalena Urbanowicz), Warszawa, styczeń 2016, s. 4, wykres nr 2, s. 2.

Na początku lat 90-tych 73% kobiet oraz ponad połowa mężczyzn zawierających małżeństwo nie osiągała wieku 25 lat, w 2000 r. w takim wieku było 62% kobiet i 42% mężczyzn, a w 2012 r. 36% kobiet i 20% mężczyzn⁴⁵

W 2000 r. mediana wieku kobiet zawierających małżeństwo wynosiła 23,6 lat, w 2013 r. 26,8 lat. Analogiczne dane dla mężczyzn to 25,6 lat oraz 28,9 lat⁴⁶.

Zbliżona jest częstotliwość zawierania małżeństwa przez kobiety w wieku 20-24 lata oraz 25-29 lat. Wyraźny wzrost „natężenia” zawierania małżeństw dotyczy zarówno kobiet jak i mężczyzn w grupach wiekowych 30-34 lata oraz 35-39 lat⁴⁷.

Obserwuje się przesunięcie wieku najczęstszego zawierania małżeństwa z grupy 20-24 do 25-29 lat, której udział (mężczyźni i kobiety razem) wynosił w 1990 r. około

⁴⁵ GUS, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2013 roku, Materiał na konferencję prasową w dniu 30 stycznia 2014 r.*, s. 6.

⁴⁶ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Warszawa 2014, s. 44.

⁴⁷ *Tamże*.

20%, w 2000 r. 28% a w 2012 r. 42%. Nowożeńcy w miastach są o ok. 1,5 roku starsi od mieszkających na wsi⁴⁸.

Celowe wydaje się przytoczenie informacji o wieku małżonków w dniu zawarcia małżeństwa następnie separowanego, oraz w dniu wniesienia do sądu sprawy o orzeczenie separacji. Separacje zniesione w 2015 r. dotyczyły małżeństw zawartych w różnym czasie i w różnym czasie separowanych.

Przytaczanie wskazanych informacji dla każdego roku od wprowadzenia separacji do polskiego porządku prawnego nie wydaje się konieczne. Dla stworzenia punktu odniesienia dla prezentowanych ustaleń z badania aktowego odnośnie do wieku małżonków przedstawiam informacje o wieku małżonków w dniu zawarcia małżeństwa następnie separowanego oraz w dniu wniesienia do sądu sprawy o separację, która została orzeczona w 2015 r.

Tabela: Wiek małżonków w dniu zawarcia małżeństwa, w którym w 2015 r. orzeczono separację

Wiek małżonka	Żony		Mężowie	
	Częstość	Procent	Częstość	Procent
Nie więcej niż 24 lata	1090	64,1	824	48,5
Od 25 do 29 lat	348	20,5	516	30,4
Od 30 do 34 lat	123	7,3	165	9,7
Od 35 do 39 lat	52	3,0	69	4,1
Od 40 do 44 lat	33	1,9	49	2,9
Od 45 do 49 lat	29	1,7	26	1,5
Od 50 do 54 lat	13	0,8	25	1,4
55 lat i więcej	12	0,7	26	1,5
Ogółem	1700	100,0	1700	100,0

Źródło: GUS, Rocznik Demograficzny 2016

Jak wynika z przedstawionego zestawienia, 84,6% żon oraz 78,9% mężów zawarło małżeństwo separowane w 2015 r. przed osiągnięciem 25 roku życia.

⁴⁸ GUS, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2013 roku, Materiał na konferencję prasową w dniu 30 stycznia 2014 r.*, s. 6.

Tabela: Wiek małżonków w dniu wniesienia sprawy o separację orzeczoną w 2015 r.

Wiek małżonka	Żony		Mężowie	
	Częstość	Procent	Częstość	Procent
Nie więcej niż 24 lata	35	2,1	11	0,6
Od 25 do 29 lat	141	8,3	109	6,4
Od 30 do 34 lat	225	13,2	178	10,5
Od 35 do 39 lat	256	15,1	256	15,1
Od 40 do 44 lat	241	14,2	236	13,9
Od 45 do 49 lat	198	11,6	210	12,4
Od 50 do 54 lat	209	12,3	215	12,6
55 lat i więcej	395	23,2	485	28,5
Ogółem	1700	100,0	1700	100,0

Źródło: GUS, Rocznik Demograficzny 2016

W dniu wniesienia do sądu pozwu bądź wniosku o orzeczenie separacji rozstrzygniętego prawomocnie w 2015 r. najliczniejsze były grupy małżonków liczących nie mniej niż 55 lat (28,5% wszystkich mężów i 23,2% wszystkich żon) oraz równoliczna grupa mężów i żon (po 256 osób – 15,1%) w wielu od 35 do 39 lat.

Nie mniej niż 45 lat w dniu żądania separacji orzeczonej w 2015 r. miało 47,1% żon oraz 53,5% mężów.

2.1.2. Wiek małżonków ustalony w badaniu aktowym

W dniu wpływu do sądu wniosku o zniesienie separacji najmłodsza żona miała 24 lata. Grupa najmłodszych żon była nieliczna (9 osób - 3%). Cztery żony z tej grupy miały po 29 lat, dwie po 30 lat, a pozostałe liczyły 24, 26 i 28 lat.

Najmniej liczna (tylko czteroosobowa) była grupa najstarszych żon liczących nie mniej niż 72 lata w dniu wpływu wniosku do sądu (dwie z nich miały po 78 lat, jedna 72 i jedna 74 lata).

Najczęściej wносиły o zniesienie separacji żony liczące w dniu wpływu wniosku do sądu od 56 do 60 lat (19,7%). Dwie kolejne najliczniejsze grupy wiekowe skupiały żony w wieku od 51 do 55 lat, oraz od 46 do 50 lat. Łącznie więc blisko połowa żon ubiegających się o zniesienie separacji liczyła od 46 do 60 lat. Prawie co piąta wnioskodawczyni miała od 61 do 70 lat.

Tabela: Wiek żon w dniu wpływu wniosku do sądu

L.p.	Wiek żon w dniu wpływu wniosku do sądu	Żony w danym wieku		
		Częstość	Procent	Grupy wiekowe
1.	Od 24 do 30 lat	9	3,0	24-35 lat 8,7%
2.	Od 31 do 35 lat	17	5,7	
3.	Od 36 do 40 lat	33	11,0	36-45 lat 20,7%
4.	Od 41 do 45 lat	29	9,7	
5.	Od 46 do 50 lat	42	14,1	46-60 lat 48,5
6.	Od 51 do 55 lat	44	14,7	
7.	Od 56 do 60 lat	59	19,7	
8.	Od 61 do 65 lat	39	13,1	61-70 lat 19,8%
9.	Od 66 do 70 lat	20	6,7	
10.	Od 72 do 78 lat	4	1,3	72-78 lat 1,3%
11.	Brak danych	3	1,0	
	Ogółem	299	100,0	

Źródło: opracowanie własne

Najmłodsza żona w dniu wpływu do sądu wniosku o zniesienie separacji miała 24 lata, a najstarsza 78 lat. Średnia wieku żon wynosiła w zbadanych sprawach 51,46 roku, mediana 52 lata.

Tabela: Wiek mężów w dniu wpływu wniosku do sądu

L.p.	Wiek mężów w dniu wpływu wniosku do sądu	Mężowie w danym wieku		
		Częstość	Procent	Grupy wiekowe
1.	29-30 lat	3	1,0	29-35 lat
2.	Od 31 do 35 lat	16	5,4	6,4%
3.	Od 36 do 40 lat	24	8,0	36-45 lat 16,4%
4.	Od 41 do 45 lat	25	8,4	
5.	Od 46 do 50 lat	31	10,4	10,4%
6.	Od 51 do 55 lat	43	14,4	51-65 lat 50,5
7.	Od 56 do 60 lat	58	19,4	
8.	Od 61 do 65 lat	50	16,7	
9.	Od 66 do 70 lat	30	10,0	66-70 lat 10%
10.	Od 71 do 79 lat	9	3,0	71-79 lat 3%
11.	Od 80 do 82 lat	4	1,3	80-82 lata 1,3%
12.	Brak danych	6	2,0	
	Ogółem	299	100,0	

Źródło: opracowanie własne

Wśród mężów, analogicznie jak wśród żon, najliczniejszą grupę (19,4%) stanowili mężczyźni w wieku od 56 do 60 lat oraz od 61 do 65 lat (16,7%), a następnie od 36 do 45 lat (16,4%).

Najmłodszy mąż w dniu wpływu do sądu wniosku o zniesienie separacji miał 29 lat, a najstarszy 82 lata. Co drugi z wnioskodawców znajdował w grupie wiekowej od 51 do 65 lat. Średnia wieku mężów wynosiła 54,24 roku, a mediana 56 lat, a więc była wyższa od takich samych ustaleń odnośnie do wieku żon. (Średnia wieku żon to 51,46 roku, mediana 52 lata).

2.2. Wykształcenie

2.2.1. Uwaga wprowadzająca

Od okresu powojennego odnotowuje się w Polsce istotny wzrost poziomu wykształcenia ludności, w tym wyższego. W 1960 r. osoby o wyższym wykształceniu stanowiły 2% ludności⁴⁹, w 2010 r. – 14,2%, a w 2015 r. już 24,3%.

Tabela: Odsetek ludności powyżej 13 lat o danym poziomie wykształcenia

Wykształcenie	wyższe	średnie i policealne	zasadnicze zawodowe	gimnazjalne	podstawowe
31.12. roku					
2002	11,1	32,4	23,8	1,8	28,0
2005	14,2	33,0	23,0	5,5	21,8
2010	19,3	33,6	21,9	5,3	18,0
2015	24,3	32,4	21,1	4,7	16,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS⁵⁰

Wśród osób z wykształceniem średnim i wyższym kobiety stanowią większość.

Tabela: Odsetek kobiet i mężczyzn o danym poziomie wykształcenia

Poziom wyksz.	wyższe		średnie i policealne		zasadnicze zawodowe		gimnazjalne		podstawowe	
	Kobiety	Mężcz.	Kobiety	Mężcz.	Kobiety	Mężcz.	Kobiety	Mężcz.	Kobiety	Mężcz.
Rok										
2002	11,8	10,2	35,9	28,7	27,8	30,8	1,7	1,9	29,7	26,2
2005	15,9	12,4	35,6	30,3	17,4	29,5	5,0	5,9	23,5	19,9
2010	22,2	16,1	35,1	31,9	16,3	28,1	4,6	6,2	19,6	16,4
2015	28,3	20,0	33,7	31,0	14,9	27,8	3,9	5,5	18,2	15,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

⁴⁹ F. Stokowski, *Demografia*, Warszawa 2015, s. 62.

⁵⁰ GUS, *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2016, s. 164.

Z informacji o wykształceniu małżonków, w których związkach orzeciono separacje w latach 2010-2014⁵¹, wynika iż najwięcej żon miało wykształcenie średnie, a najwięcej mężów zasadnicze zawodowe.

Przykładowo w 2010 r. wykształceniem średnim legitymowało się 34,2% separowanych żon i 25,3% separowanych mężów, w 2014 r. odsetki te zwiększyły się odpowiednio do 37,2% oraz 31,8%. Wykształcenie zawodowe zasadnicze miało w 2010 r. 40,8% separowanych mężów i 27,3% separowanych żon. W 2014 r. udział mężów o wykształceniu zasadniczym zawodowym wynosił 39,2%, a żon 24,6%.

2.2.2. Wykształcenie małżonków w zbadanych sprawach

Badanie spraw o zniesienie separacji w 2015 r. wykazało, że wśród kobiet najwięcej było osób z wykształceniem średnim (35,8%), zasadniczym zawodowym (29,6%) oraz wyższym (21%).

Tabela: Wykształcenie żon

Wykształcenie żon	Częstość	Procent	Poziom wykształcenia
Podstawowe	33	12,8	Podst. i gimn. 13,6%
Gimnazjalne	2	0,8	
Zawodowe (podstawowe)	76	29,6	Zawodowe 29,6%
Średnie ogólne (bez wyuczonego zawodu)	24	9,3	Średnie 35,8
Średnie techniczne	68	26,5	
Wyższe zawodowe (licencjat, inżynierskie)	18	7,0	Wyższe 21%
Wyższe magisterskie	36	14,0	
Ogółem	257	100,0	

Źródło: opracowanie własne

Kobiety z co najmniej średnim wykształceniem stanowiły 56,8% separowanych żon, które wniosły o zniesienie separacji.

⁵¹ Dane GUS przedstawione w opracowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015*, Warszawa 2016, s. 66-67.

Tabela: Wykształcenie mężów

Wykształcenie mężów	Częstość	Procent	Poziom wykształcenia
Podstawowe	31	12,4	Podstawowe 12,4%
Zawodowe (podstawowe)	126	50,4	Zawodowe 50,4%
Średnie ogólne (bez wyuczonego zawodu)	4	1,6	Średnie 21,6%
Średnie techniczne	50	20,0	
Wyższe zawodowe (licencjat, inżynierskie)	8	3,2	Wyższe 15,6%
Wyższe magisterskie	31	12,4	
Ogółem	250	100,0	

Źródło: opracowanie własne

Najwięcej mężów - co drugi (50,4%) – miało zasadnicze wykształcenie zawodowe. Wykształcenie średnie (głównie techniczne) miało 21,6% mężów wnoszących o zniesienie separacji, a wyższe 15,6%.

Najliczniejsze były grupy żon i mężów o wykształceniu zawodowym na podstawowym (zasadniczym) poziomie, lecz częściej taki poziom wykształcenia reprezentowali mężowie (o blisko 21 punktów procentowych) oraz o średnim wykształceniu zawodowym (tu przewagę miały żony o 6,5 punktu procentowego).

Tabela: Wykształcenie żon i mężów (zestawienie procentowe)

Wykształcenie	Żony	Mężowie
Podstawowe/gimnazjalne	13,6	12,4
Zawodowe (podstawowe)	29,6	50,4
Średnie ogólne (bez wyuczonego zawodu)	9,3	1,6
Średnie techniczne	26,5	20,0
Wyższe zawodowe (licencjat, inżynierskie)	7,0	3,2
Wyższe magisterskie	14,0	12,4

Źródło: opracowanie własne

Wśród małżonków z wykształceniem średnim i wyższym „przewagę” w poziomie wykształcenia miały żony, co jest charakterystyczne dla zróżnicowania poziomu wykształcenia ze względu na płeć.

2.3. Źródła utrzymania

2.3.1. Uwaga wprowadzająca

Zróźnicowanie aktywności zawodowej wg płci było obserwowane we wszystkich spisach powszechnych.

Tabela: Współczynnik aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn w Polsce

Rok	Kobiety	Mężczyźni	Rok	Kobiety	Mężczyźni
1960	40	55	1988	57	74
1970	46	58	2002	49	62
1978	59	77	2011	46	60

Źródło: F. Stokowski, *Demografia*, Warszawa 2015, s. 61, tablica 3.5

Zmieniający się współczynnik aktywności zawodowej w latach spisów powszechnych stanowi konsekwencję zmian związanych z cechami demograficznymi ludności oraz z sytuacją ekonomiczną kraju. Najwyższą aktywność zawodową odnotowano pod koniec lat 70. XX w.

Wskaźniki aktywności zawodowej zmieniają się z wiekiem. Najwyższa aktywność zawodowa mężczyzn jest odnotowywana, gdy liczą od do 25 do 49 lat. Najwyższa aktywność zawodowa kobiet przypada na okres od 35 do 49 roku życia. Zróźnicowanie to jest zapewne związane z obowiązkami macierzyńskimi⁵². Statystycznie wyższa jest aktywność zawodowa mężczyzn. Wskaźnik aktywności mężczyzn dla całej populacji w Polsce przekracza 60%, a dla kobiet jest niższy od 50%⁵³.

2.3.2. Aktywność zawodowa i źródła utrzymania małżonków w zbadanych sprawach

Blisko połowa żon (49,2%) oraz ponad połowa mężów (51,8%) utrzymywało się z wynagrodzenia za pracę.

⁵² F. Stokowski, *Demografia*, Warszawa 2015, s. 60.

⁵³ *Tamże*.

Tabela: Źródła utrzymania żon

Źródła utrzymania żon	Częstość	Procent
Wynagrodzenie za pracę	112	49,2
Renta	13	5,7
Emerytura	50	21,9
Własne gospodarstwo rolne samodzielnie prowadzone	6	2,6
Rodzinne gospodarstwo rolne (ew. z krewnymi – bez męża)	9	3,9
Na wyłącznym utrzymaniu krewnych	3	1,3
Na wyłącznym utrzymaniu męża	26	11,4
Działalność gospodarcza z mężem	5	2,2
Inne	4	1,8
Ogółem	228	100.0

Źródło: opracowanie własne

Zważywszy na znaczny udział osób w wyższych grupach wiekowych wśród badanych ubiegających się o zniesienie separacji istotną rolę wśród źródeł utrzymania stanowiły emerytury.

Tabela: Źródła utrzymania mężów

Źródła utrzymania mężów	Częstość	Procent
Wynagrodzenie za pracę	115	51,8
Renta	18	8,1
Emerytura	53	23,8
Własne gospodarstwo rolne samodzielnie prowadzone	8	3,6
Gosp. rolne, inna dział. gosp. (ew. z krewnymi – bez żony)	17	7,6
Na wyłącznym utrzymaniu krewnych	1	0,5
Działalność gospodarcza z żoną	5	2,3
Inne	5	2,3
Ogółem	222	100.0

Źródło: opracowanie własne

3. Informacje o dzieciach

3.1. Informacje ogólne o separacjach małżeństw z małoletnimi dziećmi

Separację wybierają zarówno małżonkowie mający małoletnie dzieci jak i bezdzietni bądź mający dorosłe samodzielne dzieci. Separacja wydaje się być nieco

korzystniejsza dla dzieci od rozwodu. Gdy jest znoszona wskutek powrotu do zgodnego pożycia, sytuacja dzieci zdecydowanie powinna się poprawić. Odsetek separowanych małżeństw z małoletnimi dziećmi zmienia się w poszczególnych latach orzekania separacji.

Tabela: Małżeństwa z małoletnimi dziećmi separowane w latach 2003-2012

Rok	Separacje ogółem	Separowane małżeństwa z małoletnimi dziećmi		Procent małżeństw bez małoletnich dzieci
		częstość	procent	
2003	3027	1915	63,3	36,7
2004	5891	4499	76,4	23,6
2005	11 600	9700	83,6	16,4
2006	7978	5823	73,0	27,0
2007	4927	3363	68,3	31,7
2008	5289	2457	46,6	53,4
2009	3233	1969	60,9	39,1
2010	2789	1617	58,0	42,0
2011	2843	1596	56,2	43,8
2012	2515	872	34,7	63,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz informacji Ministerstwa Sprawiedliwości „*Separacje orzeczone małżeństw posiadających wspólne małoletnie dzieci*”, opracowanej przez Joannę Kasprzak, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej MS)

W przedstawionym w tabeli dziesięcioletnim okresie (2003-2012) najniższy udział separowanych małżeństw z małoletnimi dziećmi odnotowano w 2012 r., gdy wynosił 34,7%. Najwyższy był w 2005 r. i wynosił aż 83,6%. Wysokie wartości przybierał też w 2004 r. i w 2006 r. (nie mniej niż 73%). Zapewne jest to konsekwencją szczególnie wysokiej „popularności” separacji w latach 2005-2006 wynikającej z pragnienia części małżonków, będących rodzicami małoletnich dzieci, pozyskania wyższych świadczeń rodzinnych adresowanych do osób „samotnie wychowujących dzieci” (w tym rodziców rozwiedzionych i separowanych) w porównaniu z przewidzianymi dla dzieci wychowywanych przez rodziców będących małżonkami.

Jak wynika z przedstawionego zestawienia, udział małżeństw z małoletnimi dziećmi wśród wszystkich z orzeczoną separacją nigdy nie osiągnął równie wysokich wartości jak w latach 2004-2007. Po 2010 r. separacje były orzekane w co najmniej 40% spraw w małżeństwach nie posiadających małoletnich dzieci (w 2014 r. było ich 49,7%)⁵⁴.

⁵⁴ Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015* (opracowanie merytoryczne

Gdy z separowanego małżeństwa pochodziły małoletnie dzieci, to najczęściej były one jedynekami. Przykładowo w 2010 r. wśród 1617 małżeństw z małoletnimi dziećmi w 795 (49,2%) było jedno dziecko, w 582 (36%) dwoje dzieci, w 172 (10,6%) troje dzieci, a w 68 (4,2%) nie mniej niż czworo dzieci⁵⁵. W 2014 r., gdy separacje orzeczono w 1918 przypadkach (w tym w 964 w małżeństwach z małoletnimi dziećmi) w 519 (53,8%) małżonkowie mieli jedno dziecko, a w 325 (33,8%) dwoje dzieci⁵⁶.

Część dzieci w okresie trwania separacji mogła osiągnąć pełnoletność. Niemniej przedstawione dane tworzą tło dla ustaleń dotyczących dzieci w sprawach o zniesienie separacji.

3.2. Informacje o dzieciach w zbadanych sprawach o zniesienie separacji

Wiadomo było, że z 229 związków (76,6%) pochodziły wspólne dzieci (choćby nawet nie żyły już w czasie, gdy toczyły się analizowane postępowania), a 35 (11,7%) małżeństw było bezdzietnych. Nie było informacji o dzieciach w pozostałych 35 małżeństwach. O ile małżonkowie mieli w tych sprawach wspólne dzieci, to zapewne były one pełnoletnie.

Z niektórych małżeństw pochodziły zarówno małoletnie jak i pełnoletnie dzieci, których sytuacja była zróżnicowana⁵⁷.

---

i graficzne J. Kasprzak pod kierownictwem Naczelnika Wydziału J. Kowalczyk), Warszawa 2016, s. 59.

⁵⁵ Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010-2015* (opracowanie merytoryczne i graficzne J. Kasprzak pod kierownictwem Naczelnika Wydziału J. Kowalczyk), Warszawa 2016, s. 60, tabela 2.10.1.

⁵⁶ *Tamże*, s. 59.

⁵⁷ W 12 sprawach obok małoletnich dzieci były też wspólne pełnoletnie, samodzielne, nie wymagające pomocy dzieci (w tym mające już własne rodziny z dziećmi), a w kolejnych siedmiu wszystkie dzieci były niesamodzielne, z tym że przynajmniej jedno z nich już osiągnęło pełnoletność. W ośmiu przypadkach małżonkowie mieli pełnoletnie sprawne dzieci – niektóre z nich były jeszcze niesamodzielne, głównie w związku z odbywaniem studiów wyższych, a pozostałe były samodzielne, nie wymagające pomocy. W 2 rodzinach wychowywały się pełnoletnie dzieci niepełnosprawne, a ich rodzeństwo było już dorosłe i usamodzielnione. W pięciu sprawach małżonkowie mieli jednocześnie dzieci małoletnie i pełnoletnie, z tym że niektóre z pełnoletnich dzieci były już samowystarczalne, a niektóre nadal się uczyły i wymagały pomocy ze strony rodziców. W jednej ze spraw małżonkowie

Dzieci małoletnie W dniu orzeczenia separacji w 109 sprawach wspólne dzieci małżonków były małoletnie. W dniu zniesienia separacji z akt zbadanych spraw wynikało, że wspólne małoletnie dzieci mieli małżonkowie w 96 przypadkach. W 62 z nich małżonkowie mieli jedno małoletnie dziecko, w 26 sprawach dwoje, w 8 po troje dzieci, w jednym przypadku pięcioro. Nie można wykluczyć, że w niektórych pozostałych sprawach małżonkowie mieli również wspólne małoletnie dzieci, ale w aktach nie było informacji na ich temat.

Liczba dziewczynek i chłopców była zbliżoną, z niewielką (2%) przewagą po stronie chłopców. Najmłodsze ze wspólnych dzieci liczyło miesiąc, najstarsze 17 lat i 8 miesięcy.

O stanie rozwoju, zdrowia, edukacji, problemów wychowawczych dzieci w aktach nie było informacji.

Dzieci pełnoletnie nie były przedmiotem zainteresowania sądu. Informacje na ich temat były w aktach sporadycznie i z reguły z inicjatywy samych małżonków. Z akt wynikało, że 93 (31,1%) małżeństwa mają wspólne pełnoletnie dzieci, które są już samodzielne i nie wymagają pomocy rodziców. W 7 (2,3%) przypadkach małżonkowie ujawnili, że ich pełnoletnie dzieci są zdrowe i sprawne, ale jeszcze nie są samodzielne (głównie w związku z kontynuacją nauki) i pozostają na utrzymaniu rodziców lub korzystają z innej ich pomocy. Dwa małżeństwa miały pełnoletnie dzieci niepełnosprawne wymagające stałej opieki.

---

mieli wspólne małoletnie dziecko i oczekiwali kolejnego, poczętego w okresie separacji. (Łącznie w 7 przypadkach poinformowali sąd, że żona jest ciężarna).

III. Informacje o sprawach, w których orzeczono separacje zniesione w analizowanych postępowaniach

1. Uwagi wprowadzające

Przedstawiane w poniższych rozważaniach ustalenia zostały poczynione na podstawie analizy 299 spraw o zniesienie separacji oraz 150 spraw, w których aktualnie znoszona separacja została orzeczona. Informacje na temat separacji zawarte w obu zbiorach akt były dosyć ograniczone. W części spraw o zniesienie separacji były także dane umożliwiające poczynienie najistotniejszych ustaleń dotyczących przyczyny orzeczenia separacji. Z kolei zakres informacji zawartych w aktach o orzeczenie separacji był bardzo zróżnicowany, a w sprawach, w których separację orzeczono na zgodny wniosek małżonków, bardzo skromny. Niekiedy dopiero z wypowiedzi małżonków podczas rozprawy w sprawie o zniesienie separacji wynikały przyczyny orzeczenia separacji. Dlatego nie było uzasadnione tworzenie oddzielnych ankiet dla każdego ze zbioru zbadanych akt. Ustalenia przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego, który spowodował orzeczenie separacji, nastąpiło na podstawie wszystkich wymienionych źródeł informacji.

Celowe wydaje się przypomnienie, iż w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości została wcześniej przeprowadzone badanie spraw o orzeczenie separacji⁵⁸. Aktualne badanie wykazało, że mimo upływu znacznego okresu od wykonania powołanej analizy, stany faktyczne spraw, w których orzekana jest współcześnie separacja, nie odbiegają w znaczący sposób od zawartych w aktach spraw zakończonych w 2002 r. Wyniki powołanego badania i przedstawiona w nim kazuistyka mogą być nadal

---

⁵⁸ E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006. Przedmiotem analizy stanowiącej podstawę dla wskazanego opracowania były akta 324 spraw, w których orzeczenie kończące postępowanie w sposób prawomocny zapadło w okresie od 2 stycznia do 30 czerwca 2002 r., niezależnie od dnia wpływu do sądu pozwu lub wniosku o orzeczenie separacji. Uwzględniono, że separacja może być orzeczona w trybie procesowym i nieprocesowym. Wylosowano 20% próbę spraw procesowych i 30% próbę spraw nieprocesowych. Większy odsetek spraw rozpoznanych w trybie nieprocesowym wynikał ze znacznie mniejszej liczebności spraw nieprocesowych o orzeczenie separacji.

traktowane jako istotny punkt odniesienia (swoiste „tło”) dla ustaleń prezentowanych w niniejszym opracowaniu. Niektóre z nich zostaną przypomniane.

2. Tryb postępowania – znane bądź domniemywane przyczyny jego wyboru

Z akt zbadanych spraw o zniesienie separacji wynikało, iż w 75% przypadków separacja była orzeczona w trybie procesowym, a w 25% w trybie nieprocesowym.

W 148 sprawach rozpoznanych w trybie procesowym, niezależnie od stanowiska obojga małżonków co do celowości i zasadności orzeczenia separacji, tryb procesowy był jedynym dopuszczalnym trybem postępowania, bowiem z małżeństwa pochodziły wspólne małoletnie dzieci (art. 61¹ § 3 k.r.o.).

Z akt wynikało, że w 26 sprawach, w których małżonkowie nie mieli wspólnych małoletnich dzieci w dniu wpływu do sądu pozwu o separację, a więc nie było jednoznacznie sformułowanej ustawowej przeszkody do skorzystania z nieprocesowego trybu postępowania, nie został on wybrany. Przyczyną tego był brak zgodnego działania małżonków wynikający albo z bardzo głębokiego konfliktu, albo z niemożności porozumienia się z uwagi na stan jednego z nich (przykładowo z małżonkiem alkoholikiem), osadzenie w zakładzie karnym, bądź z innych przyczyn obiektywnych (przykładowo w konsekwencji długotrwałej separacji faktycznej jednej ze stron nie było znane miejsce pobytu współmałżonka, zwłaszcza gdy nie przebywał on w Polsce).

Mimo, iż finalnie została orzeczona separacja, w części z takich spraw postępowanie rozpoczęło się od wniesienia pozwu rozwodowego, co wykluczało rozważanie wspólnego wniosku o separację. W jednej ze spraw (wyjątkowo spornej) pozwana żona nie chciała wyrazić zgody na orzeczenie separacji i zaskarżyła orzekający ją wyrok sądu pierwszej instancji, więc wspólny wniosek o separację nie był nigdy przedmiotem rozważań małżonków.

Przynajmniej w 2 sprawach małżonkowie zgodni co do żądania separacji pozostawali w sporze co do orzeczenia o winie rozkładu pożycia małżeńskiego.

W pozostałych sprawach małżeństw nie mających wspólnych małoletnich dzieci nie można było ustalić przyczyn braku zgodnego żądania orzeczenia separacji w trybie nieprocesowym. Można domniemywać, że w większości tych spraw małżonkowie mieli kłopoty emocjonalne z podjęciem dialogu w kwestii unormowania sytuacji kryzysowej w małżeństwie. Zapewne także nie zawsze mieli wystarczającą wiedzę o możliwości skorzystania z nieprocesowego trybu postępowania o separację.

W 193 sprawach (193=100%), w których separacja była orzeczona w trybie procesowym, możliwe było ustalenie, które z małżonków było powodem. W 169 (87,6%) sprawach powództwo wniosła żona⁵⁹. Dane dotyczące rozwodu wykazują, że – podobnie jak w przypadku separacji – zdecydowanie częściej powództwo wnoszą żony niż mężowie⁶⁰.

3. Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego, które spowodowały orzeczenie separacji

3.1. Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego separowanych małżeństw ustalone w statystykach GUS

Według ustaleń Głównego Urzędu Statystycznego najistotniejszymi przyczynami rozkładu pożycia małżeńskiego w sprawach, w których została orzeczona separacja w latach 2010-2014 były: nadużywanie alkoholu, niezgodność charakterów, niedochowanie wierności małżeńskiej, choć odsetki tych przyczyn nie były jednakowe w wymienionym okresie.

---

⁵⁹ Z powołanego wcześniejszego badania wykonanego w IWS wynikało, że pozew o separację w 84% spraw wniosły żony, a przeprowadzona analiza uzasadnień ich pozwów wykazała, że decyzja o separacji była najczęściej konsekwencją patologicznej sytuacji w rodzinie związanej z biedą, nadużywaniem alkoholu przez pozwanego męża i towarzyszącą temu brutalnością w codziennym życiu, oraz niedochowaniem wierności. (E. Holewińska-Łapińska, *op. cit.*, s. 145-149, oraz s. 246-247).

⁶⁰ Z najnowszego badania problematyki rozwodowej, przeprowadzonego w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości, obejmującego 400 losowo dobranych spraw o rozwód rozpoznanych w 2015 r. wynika, iż żony wniosły powództwo o rozwód w 70,5% zbadanych przypadków (J. Włodarczyk-Madejska, *Przebieg postępowań o rozwód oraz społeczno-demograficzne cechy osób rozwodzących się w świetle badania akt spraw rozwodowych z 2015 r.*).

Tabela: Główne przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego w sprawach, w których orzeczono separację w latach 2010-2014

Główne przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego w roku (w procentach)	2010	2011	2012	2013	2014
Nadużywanie alkoholu	35,0	32,3	34,0	30,2	26,4
Niezgodność charakterów	24,6	28,5	27,5	31,3	35,1
Niedochowanie wierności	16,1	15,8	14,7	13,9	13,7

Źródło: GUS

Jak wynika z przedstawionego zestawienia, systematycznie zwiększa się przyczyna określona jako „niezgodność charakterów”, a udział pozostałych głównych przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego ulega zmniejszeniu.

Ustalenie rzeczywistych przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego jest bardzo trudne, wymaga precyzyjnego, dociekliwego postępowania dowodowego. Badania aktowe spraw o rozwód i separację uprawniają do tezy, iż takie cechy mają tylko nieliczne postępowania. Ustalenia przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego są więc zwykle obciążone błędem. Mimo tego, ustalenia dokonywane na podstawie analizy akt sądowych zapewne są bliższe prawdy od podawanych w ujęciu statystycznym przez Główny Urząd Statystyczny⁶¹. Dotyczy to w szczególności przyczyny oznaczonej jako „niezgodność charakterów”.

Brak podstaw do ustalenia co oznacza wymienione pojęcie, oraz jak jest ono rozumiane przez małżonków, powołujących się na niezgodność swoich „charakterów”, autorów różnych wzorów pozwów, oraz przez sądy orzekające w sprawach o rozwód i separację.

Zgodnie z definicją słownikową, charakter to „zespół cech psychicznych względnie stałych, właściwych danemu człowiekowi”⁶². Być może więc chodzi o „osobowość” definiowaną w psychologii jako „złożony zbiór własności psychicznych, które wpływają na charakterystyczne wzorce zachowania jednostki, niezmiennie czasowo i sytuacyjnie⁶³”, które powodują, że jednostki różnią się między sobą. Nie istnieje

⁶¹ Przeprowadzone w 1991 r. reprezentatywne badania przyczyn rozwodów doprowadziły do innych ustaleń niż wynikające z opublikowanych danych GUS. Zob. w szczególności: M. Kuciarska-Ciesielska, *Rozwody i separacje...*, op. cit.; M. Kuciarska-Ciesielska, G. Marciniak, J. Paradysz, *Rozpad małżeństw w Polsce – przyczyny i skutki*, Warszawa 1993.

⁶² <http://sjp.pwn.pl/slowniki/charakter.htm>

⁶³ P. G. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Warszawa 1999, s. 519.

jednak „jednolita teoria osobowości” akceptowana przez większość psychologów⁶⁴. Niezależnie od tego, jaka w danym przypadku teoria osobowości została przyjęta, każda wymagałaby ustaleń cech stron dokonanej przez biegłego. To zaś z całą pewnością nie jest dokonywane w ramach postępowań sądowych o rozwód i separację. Małżonkowie nie przedstawiają też sądowi opinii określającej osobowość ani wyników badań psychologicznych z zakresu psychospołecznych uwarunkowań poziomu ich satysfakcji z małżeństwa, choć psychologii są znane (i stale doskonalone) różne narzędzia badawcze oceniające, w możliwie zobiektywizowany sposób, jakość związku małżeńskiego w powiązaniu z cechami osobowości małżonków⁶⁵.

Sąd Najwyższy, jeszcze w latach pięćdziesiątych XX wieku, zwracał uwagę, że nie można opierać żądania rozwodu na twierdzeniu o niedobranii się małżonków z powodu różnicy charakterów. Zawinione przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego mogą natomiast pozostawać w związku z ujemnymi cechami charakteru⁶⁶.

Małżonkowie chętnie, od lat kilkudziesięciu, powołują się na „niezgodność charakterów”, zwykle nie chcąc ujawnić rzeczywistych, częstokroć zawinionych, przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego⁶⁷, co potwierdzają badania aktowe przeprowadzone w różnym czasie.

Przykładowo badanie akt spraw rozwodowych, przeprowadzone w maju 1974 r. przez Instytut Badania Prawa Sądowego i Główny Urząd Statystyczny⁶⁸ wykazało, że „niezgodność charakterów” była jedną z trzech najczęściej wskazanych przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego (po alkoholizmie i niewierności). Wskazano ją wówczas w uzasadnieniach 16,2% spraw. Jeżeli jednak powodami byli mężowie, to na niezgodność charakterów powoływali się w 24,7% spraw. W tych sprawach

---

⁶⁴ P. G. Zimbardo, *op. cit.*, s. 521 – 543.

⁶⁵ M. Plopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Kraków 2008, w szczególności rozdział II „Z psychologicznych badań nad małżeństwami o różnym poziomie integracji”, s. 113 – 240.

⁶⁶ Wyrok SN z 15 stycznia 1952 r., C 502/51, NP. 1953, nr 5.

⁶⁷ Tak też P. Szukalski (*op. cit.*, s. 126) wskazujący na nieprecyzyjność tego pojęcia, które może oznaczać „realną niemożność porozumienia się, jak i wygodną 'przykrywkę' umożliwiającą kulturalne rozstanie się (...)”.

⁶⁸ W. Stojanowska, *Problematyka rozwodów w świetle badań*, Warszawa 1977, s.78.

w toku procesu ustalono jednak inne „skonkretyzowane” przyczyny – w pierwszej kolejności naruszenie obowiązku wierności małżeńskiej⁶⁹.

Podobne ustalenia poczyniła w badaniu z 1991 r. Marlena Kuciarska-Ciesielska trafnie nazywając „niezgodność charakterów” rodzajem „worka”, do którego można „wrzucić różne przypadki”⁷⁰.

Powyższe zostało potwierdzone także w badaniu dotyczącym orzekania separacji w 2002 r. W przypadkach, w których w postępowaniu procesowym o orzeczenie separacji zweryfikowano „niezgodność charakterów”, okazało się, że w 27,6% wystąpiły konflikty na tle finansowym, w 27,5% przypadków chodziło o naruszenie obowiązku wierności, w 20,6% o nadużywanie alkoholu, a w 17,2% o zerwanie więzi intymnej⁷¹.

Zmierzając do ustalenia przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego w sprawach o separację (lub o rozwód) - należy z dużym sceptycyzmem podchodzić do powoływania się na „niezgodność charakterów”. Wzrost udziału tej przyczyny skłania do tezy, iż w znacznym odsetku spraw, w których nie została ona „skonkretyzowana”, zapewne postępowanie dowodowe nie było wystarczająco wnikliwe, a rzeczywiste przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego nie zostały przez sąd ustalone.

---

⁶⁹ W 610 sprawach w których w pozwie wskazano na „niezgodność charakterów” okazało się, że chodziło o trwałe związanie się małżonka z inną osobą – w 18% spraw, niewierność – w 16,1% spraw, brak zainteresowania domem i rodziną w 9,5% spraw, alkoholizm – w 5,2% spraw, nieporozumienia na tle seksualnym – w 5,1% spraw, nieporozumienia na tle finansowym – w 4,4% spraw, znęcanie się fizyczne i moralne nad rodziną – w 1,5 % spraw. W pozostałych sprawach ustalono inne „skonkretyzowane” przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego. (W. Stojanowska, *Problematyka rozwodów w świetle badań*, s. 73-74).

⁷⁰ M. Kuciarska-Ciesielska, *Rozwody i separacje...*, op. cit., s. 54. Autorka zwróciła uwagę na znaczny odsetek badanych, którzy wskazywali na niemożność porozumienia się (33,9 % rozwiedzionych kobiet, 49,5% mężczyzn) oraz brak zainteresowania rodziną (37,4% kobiet, 12,4% mężczyzn) jako główne przyczyny rozpadu ich związku. Te właśnie przyczyny często są określane przez sądy jako „niezgodność charakterów”.

⁷¹ E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006, s. 182.

3.2. Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego w sprawach o separację znoszoną w zbadanych postępowaniach z 2015 r.

W zbadanych sprawach o zniesienie separacji przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego wystąpiły w większości po stronie mężów.

Na pierwszym miejscu w ujęciu procentowym (29,4%) znalazło się nadużywanie alkoholu przez mężów i inne nałogi, brak udziału mężów w zaspokajaniu potrzeb rodziny wyrażający się w niedostarczaniu jakichkolwiek środków na utrzymanie własne i wspólnych dzieci małżonków (15,1%), konflikty, których źródłem było zadłużenie mężów i zaciąganie przez nich kredytów, co rzutowało na sytuację rodziny (13,4%), znęcanie się fizyczne nad żoną (10%).

Tabela. Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego

L.p.	Przyczyna rozkładu pożycia, która wystąpiła po stronie męża lub żony	Przyczyna po stronie			
		męża		żony	
		Częstość	Procent*	Częstość	Procent*
1	Trwale związanie z inną osobą	6	2,0	2	0,7
2	Niewierność	14	4,7	4	1,3
3	Nadużywanie alkoholu i inne nałogi	88	29,4	6	2,0
4	Hazard	8	2,7	0	0,0
5	Problemy dotyczące pożycia seksualnego	6	2,0	6	2,0
6	Konflikty na tle finansowym (kredyty, zadłużenie)	40	13,4	3	1,0
7	Nie dostarcza środków na utrzymanie własne, dzieci	45	15,1	1	0,3
8	Nie pracuje, nie szuka pracy	14	4,7	2	0,7
9	Fizyczne znęcanie się nad współmałżonkiem	30	10,0	0	0,0
10	Psychiczne znęcanie się nad współmałżonkiem	1	0,3	0	0,0
11	Fizyczne znęcanie się nad dzieckiem	5	1,7	0	0,0
12	Brak zainteresowania domem i rodziną	28	9,4	1	0,3
13	Niegospodarność, lekkomyślność	9	3,0	3	1,0
14	Nieuzasadniona zazdrość	5	1,7	0	0,0
15	Niechęć do posiadania dzieci	0	0,0	2	0,7
16	Choroba danego małżonka	5	1,7	6	2,0
17	Brak współdziałania w leczeniu/pielęgnacji dziecka	11	3,7	1	0,3
18	Brak współdziałania w problemach wychowawczych	6	2,0	0	0,0
19	Skazanie na karę pozbawienia wolności	10	3,3	0	0,0
20	Niezgodność charakterów	28	9,4	28	9,4
21	Inne (różne)	53	17,7	34	11,4

*299=100%

Źródło: opracowanie własne

W licznych przypadkach wystąpiły też inne, bardzo zróżnicowane przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego (ostatnia pozycja w tabeli)⁷². Natomiast, co najmniej w 4 przypadkach, można było zasadnie domniemywać, że małżonkowie doprowadzili do bezpodstawnego orzeczenia separacji (zapewne świadomie podając nieprawdziwe informacje) w celu nabycia statusu osób samotnych ułatwiającego pozyskiwanie świadczeń pomocy społecznej. W około 10% spraw nie zweryfikowano, co kryło się pod „niezgodnością charakterów”.

We wcześniejszym badaniu spraw o orzeczenie separacji, wykonanym w IWS, postępowanie dowodowe potwierdziło, między innymi, że główną przyczyną rozkładu pożycia małżeńskiego w 40% spraw było nadużywanie alkoholu przez mężów i w 3,4% przez żony⁷³.

Niezmiennie więc za główną, bądź jedną z najistotniejszych, przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego w Polsce można uznać nadużywanie alkoholu przez mężów ze wszystkimi negatywnymi tego skutkami.

Należy jednak odnotować, iż wzrasta doniosłość konfliktów na tle niewywiązywania się przez mężów z obowiązku przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny oraz ich nadmiernego zadłużenia wynikającego najprawdopodobniej z pochopnie podjętych decyzji o zaciągnięciu kredytów bądź skorzystania z różnego rodzaju

---

⁷² Przykładowo niejednakowe traktowanie przez małżonka wspólnych dzieci i pasierbów pozostających ze wspólnocie domowej, konflikty związane z pieczą nad niepełnosprawnymi dziećmi, konflikty wynikające z nierównego podziału obowiązków domowych lub wynikające ze wspólnie prowadzonej działalności gospodarczej, problemy dotyczące dorosłych dzieci, podejrzenie popełnienia przestępstwa przez męża na szkodę dzieci wychowywanych w ramach rodziny zastępczej prowadzonej przez małżonków, konflikty z krewnymi jednego z małżonków, długotrwałe oddzielne zamieszkiwanie jako konsekwencja wykonywania pracy przez jedno z małżonków poza miejscem stałego zamieszkania rodziny (w odległych regionach kraju lub za granicą), konieczność roztoczenia opieki nad wymagającymi pomocy starymi rodzicami, ukrywanie się przed wierzycielami lub wymiarem sprawiedliwości itp.

⁷³ 11% zbadanych wówczas spraw, rozpoczętych pozwem o separację, zakończyło się w 2002 r. orzeczeniem rozwodu. (Gdy zostaną pominięte uwzględnione w relacjonowanym badaniu sprawy zakończone umorzeniem postępowania okazuje się, że udział spraw zakończonych orzeczeniem rozwodu stanowił 12,4% spraw o separację rozpoznawanych w trybie procesowym i zakończonych merytorycznie). W tej grupie spraw wśród przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego (zupelnego i trwałego), które wystąpiły po stronie mężów, najczęściej miało miejsce znęcanie się nad żoną (89,7%), brak zainteresowania domem i rodziną (79,3%), niewierność (72,4%), nadużywanie alkoholu (62,1%). Gdy przyczyna rozkładu wystąpiła po stronie żon, to najczęściej były to konflikty na tle finansowym (20,7%) oraz niewierność (17,2%). Na 268 zbadanych spraw o orzeczenie separacji w trybie procesowym 75,4% (202 sprawy) zakończyło się orzeczeniem separacji, 1,1% (3 sprawy) oddaleniem powództwa, 10,8% (29 spraw) orzeczeniem rozwodu. W pozostałych 34 sprawach (12,7%) nastąpiło umorzenie postępowania. (E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006, s. 203, 213).

pożyczek (w tym tzw. „chwilówek”) oferowanych przez podmioty nie będące bankami za lichwiarskie oprocentowanie, a także „niechęć” do znalezienia zatrudnienia i w konsekwencji przerzucenie ciężaru utrzymania rodziny na żonę. Wymienione stany faktyczne łącznie wystąpiły w 33,2% spraw, w których orzeczono separację zniesioną w 2015 r.

IV. Postępowanie w sprawach o zniesienie separacji

1. Uwagi wprowadzające

Zniesienie separacji jest orzekane w postępowaniu nieprocesowym, które (analogicznie jak postępowanie o orzeczenie separacji) toczy się przed sądem okręgowym. Ustalenie sądu właściwego miejscowo następuje na podstawie takich samych kryteriów jak w sprawie o orzeczenie separacji (art. 567¹ k.p.c.). Obowiązkowe jest przeprowadzenie rozprawy.

Zgodne stanowisko małżonków w przedmiocie zniesienia separacji wskazuje na ich wolę powrotu do sytuacji sprzed orzeczenia separacji. Konsekwencją tego jest postanowienie art. 567⁵ k.p.c., iż z chwilą wszczęcia postępowania o zniesienie separacji zawiesza się z urzędu postępowanie w sprawie o eksmisję jednego z małżonków pozostających w separacji ze wspólnego mieszkania, jak również postępowanie w sprawie o korzystanie przez małżonków pozostających w separacji ze wspólnego mieszkania. Z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia o zniesieniu separacji postępowanie umarza się z urzędu. (Już w tym miejscu należy zasygnalizować, iż w żadnej ze zbadanych spraw opisany w art. 567⁵ k.p.c. stan faktyczny nie wystąpił).

Małżonkowie mogą wnosić o zniesienie separacji, mimo trwającego zupełnego rozkładu pożycia i przyczyny, która stan ten wywołała (przykładowo alkoholizmu małżonka, innych uzależnień, osadzenia w zakładzie penitencjarnym, nawet dożywotniego itp.). Sąd nie ocenia zasadności podjętej decyzji z punktu widzenia dobra każdego z małżonków, choćby zachodziło przypuszczenie, że może być zagrożone (przykładowo, gdy jedno z małżonków było sprawcą, a drugie ofiarą przemocy). Sąd w postępowaniu o zniesienie separacji badać powinien, czy małżonkowie działają świadomie i swobodnie.

Dostrzeżenie stanu zagrożenia dobra jednego z małżonków wskutek zniesienia separacji powinno skłaniać do dociekliwości w celu ustalenia, czy taki małżonek działa swobodnie. Najczęściej sąd może powziąć wątpliwość co do działania

swobodnego i świadomego na podstawie zachowania małżonka podczas rozprawy. Jest to szczególnie istotne, gdy małżonek jest w podeszłym wieku, w złym stanie zdrowia, a jego zachowanie sugeruje brak orientacji charakterystyczny przykładowo dla choroby Alzheimera, bądź pozostawanie pod wpływem leków zmniejszających świadomość. Obecność obojga małżonków podczas rozprawy wydaje się więc konieczna.

Powrót do wspólnego pożycia nie stanowi przesłanki zniesienia separacji, a zatem sąd nie bada, czy nastąpił. Zgodne stanowisko małżonków w przedmiocie zniesienia separacji istniejące w dacie wyrokowania i brak cofnięcia wniosku do dnia uprawomocnienia się orzeczenia znoszącego separację (a więc także podczas postępowania przed sądem II instancji, o ile postanowienie o zniesieniu separacji bądź oddaleniu wniosku zostało zaskarżone) decyduje o rozstrzygnięciu. Cofnięcie wniosku (inne zachowanie wyrażające zmianę stanowiska i brak zgody na zniesienie separacji) powoduje umorzenie postępowania (art. 567² § 1 k.p.c.).

Separacja potencjalnie może zostać zniesiona, choć małżonkowie nadal żyją w rozłączeniu i nie występuje pozytywna prognoza podjęcia wspólnego zgodnego pożycia.

Sąd nie bada, czy w danym stanie faktycznym zniesienie separacji jest korzystne dla wspólnych dzieci małżonków, o ile takie posiadają. Kwestia ta zwykle nie jest poddawana jakiegokolwiek refleksji (ani w wypowiedziach teoretyczno-komentatorskich, ani w praktyce orzeczniczej), bowiem przyjmowane jest milcząco domniemanie faktyczne, iż zniesienie separacji zawsze realizuje dobro wspólnych dzieci małżonków. W większości przypadków, gdy małżonkowie powrócili już do zgodnego pożycia i wspólnie troszczą się o dzieci, tak jest. Od tej reguły mogą jednak zdarzyć się odstępstwa. Dostrzeżenie zagrożenia dobra dzieci przez zniesienie separacji powinno spowodować zawiadomienie przez sąd orzekający sądu opiekuńczego o potrzebie wszczęcia postępowania w przedmiocie usunięcia stanu tego zagrożenia (art. 109 k.r.o. w związku z art. 570 k.p.c.).

2. Wnioski o zniesienie separacji

2.1. Forma zgodnego żądania zniesienia separacji

Przepisy nie normują sposobu wysłowienia „zgodnego żądania zniesienia separacji”, o którym mowa w art. 61⁶ § 1 k.r.o., w konsekwencji przyjmuje się, że nie jest konieczne sporządzenie wspólnego wniosku o wszystkich cechach należycie przygotowanego pisma procesowego, podpisanego przez oboje. Jednocześnie jednak wypowiedziano pogląd o swoistej „legitymacji łącznej” małżonków⁷⁴.

Najczęściej małżonkowie wnosili o zniesienie separacji formułując jedno wspólne, podpisane przez każdego z nich, pismo procesowe mające formę wniosku (w 218 sprawach – 72,9%).

Tabela: Forma zgodnego żądania zniesienia separacji

Forma zgodnego żądania zniesienia separacji	Liczba	Procent
Wspólne pismo podpisane przez oboje małżonków	218	72,9
Dwa równoległe pisma męża i żony z wnioskiem o zniesienie separacji	12	4,0
Pismo żony z adnotacją męża o przychyleniu się do wniosku	1	0,3
Pismo żony z dołączonym pismem męża zawierającym zgodę	8	2,7
Pismo męża z adnotacją żony o przychyleniu się do wniosku	1	0,3
Pismo męża z dołączonym pismem żony zawierającym zgodę	1	0,3
Jedno pismo - wniosek żony, mąż w innej formie wyraził swoją wolę	38	12,8
Jedno pismo - wniosek męża, żona w innej formie wyraziła swoją wolę	8	2,7
Inna	12	4,0
Ogółem	299	100.0

Źródło: opracowanie własne

Drugie miejsce z uwagi na częstotliwość wystąpienia w badanym zbiorze akt miała sytuacja, gdy w aktach znajdowało się wyłącznie pismo żony z wnioskiem o zniesienie separacji (38 spraw – 12,8%). Mąż w tych sprawach nie wyraził swej woli w formie pisemnej przed terminem posiedzenia w sprawie, a jedynie podczas

⁷⁴ Tak B. Czech w komentarzu do art. 61⁶ k.r.o. (*Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* pod red. K. Piaseckiego, Warszawa 2011, s. 616 oraz we wcześniejszych wydaniach tegoż komentarza), J. Panowicz-Lipska (akceptująca stanowisko B. Czecha) [w:] *Systemie Prawa Prywatnego*, tom 11..., *op. cit.*, s. 895.

posiedzenia w formie ustnej oświadczał, że wnosi także o zniesienie separacji (ewentualnie, że przychyła się do wniosku lub nie oponuje wobec niego). Zwykle w tej grupie spraw mężowie zachowywali się podczas posiedzenia sądu biernie, potakując bądź udzielając odpowiedzi na pytania: tak, nie.

Ośmiokrotnie (2,7%) sytuacja była „odwróceniem” poprzednio opisanej. W aktach był tylko wniosek męża, a żona w formie ustnej potwierdziła, że także chce zniesienia separacji.

Dwunastokrotnie (4%) mąż i żona skierowali do sądu dwa równoległe wnioski o takiej samej treści, iż wnoszą o zniesienie separacji.

W pojedynczych przypadkach jedno z małżonków przygotowało wniosek (nazywało się w nim „wnioskodawcą”), a drugie „nadpisywało” na tym piśmie oświadczenie o swojej zgodzie na zniesienie separacji.

Były też inne, zróżnicowane sytuacje, zwłaszcza występujące wówczas, gdy jedno lub oboje małżonkowie byli reprezentowani przez pełnomocników będących autorami stosownego wniosku zawierającego zapewnienie, że na posiedzeniu sądu małżonkowie w sposób bezpośredni potwierdzą żądanie zniesienia separacji. (Małżonkowie, bądź jedno z nich, w 14 sprawach byli reprezentowani przez profesjonalnego pełnomocnika procesowego pochodzącego z wyboru. W pozostałych sprawach działali sami.) Różne „niestandardowe” wyrażenia woli zinterpretowane jako wystarczające dotyczyły w kilku przypadkach małżonka obłożnie chorego bądź pracującego za granicą.

2.2. Żądania zawarte we wniosku

Z istoty rzeczy we wszystkich wnioskach było żądanie zniesienia separacji. 40-krotnie we wniosku było też żądanie dotyczące władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem (dziećmi) – z reguły wyrażające się w oczekiwaniu, że sąd potwierdzi, iż obojgu małżonkom od uprawomocnienia się orzeczenia znoszącego separację będzie przysługiwała wspólnie pełna władza rodzicielska. W 15 przypadkach małżonkowie wnosili o zachowanie ustroju rozdzielności majątkowej. Czterokrotnie były jeszcze inne żądania związane z obowiązkiem

alimentacyjnym, głównie na rzecz dzieci (w szczególności chodziło wnioskodawcom o to, aby prawomocne orzeczenie zobowiązujące ojca do świadczeń w określonej wysokości na rzecz dziecka utraciło swą moc wiążącą).

2.3. Uzasadnienie wniosku o zniesienie separacji

W 15 przypadkach (5%) decyzja o zniesieniu separacji nie była w ogóle uzasadniana. Małżonkowie ograniczyli się do stwierdzenia, że chcą zniesienia separacji. W pozostałych sprawach, w większości pisemnych uzasadnień bądź podczas wysłuchania na posiedzeniu sądu, było podawane jakieś uzasadnienie wystąpienia do sądu o zniesienie separacji. Niekiedy małżonkowie wskazywali na kilka przyczyn podjętej decyzji.

Najczęściej powtarzającym się (w 250 sprawach – 83,6%) argumentem na rzecz zniesienia separacji było twierdzenie, iż wnioskodawcy podjęli wspólne pożycie po pewnym okresie od orzeczenia separacji i ono trwa nadal. Zwykle ta przyczyna była wskazywana w pisemnych uzasadnieniach wniosku. Zważywszy na powtarzające się sformułowania a jednocześnie brak jakichkolwiek elementów indywidualnych wspierających bądź rozwijających to twierdzenie (przykładowo wskazanie na okres wspólnego pożycia) można przypuszczać, iż wnioskodawcy często przepisywali je bez poważniejszej refleksji z jakiegoś powszechnie dostępnego wzoru.

W 9 sprawach (3%) małżonkowie twierdzili, że choć separacja została orzeczona, przez cały okres jej trwania mieszkali razem, współdziałali w sprawach bieżących związanych z tym faktem (przykładowo żona nadal przygotowywała wspólne posiłki, oboje małżonkowie zgodnie, wspólnie pokrywali koszty utrzymania mieszkania), a wkrótce po orzeczeniu separacji odnowili więź intymną. Zapewne więc ocena sądu, iż przesłanki orzeczenia separacji były wypełnione w dniu orzekania, była w tych sprawach błędna. W 7 sprawach (2,3%) wniosek o zniesienie separacji wspierało twierdzenie, że żona jest w ciąży, a ojcem poczętego dziecka jest mąż.

W pisemnych uzasadnieniach bądź podczas posiedzenia sądu wnioskodawcy twierdzili w 19 sprawach (6,4%), iż uległa wznowieniu łącząca ich więź emocjonalna.

W 33 sprawach (11%) podali, że o ich decyzji przesądził zły stan zdrowia jednego z małżonków, któremu współmałżonek okazywał pomoc, pielęgnował go, wspierał emocjonalnie.

Bardzo istotną rolę odgrywało zaprzestanie (zwykle przez męża) nadużywania alkoholu. Przesądziło o wnioskowaniu zniesienia separacji w 46 (15,4%) przypadkach. W jednym przypadku natomiast wystarczające dla żony okazało się już samo podjęcie przez alkoholika terapii odwykowej.

W kolejnych 23 sprawach (7,7%) znaczenie decydujące o pragnieniu zniesienia separacji miało ustanie innej niż alkoholizm (nadużywanie alkoholu), występującej po stronie męża i zwykle zawinionej przez niego, przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego (typowe to niewierność, hazard, uzależnienie od innych środków psychoaktywnych niż alkohol, nieakceptowane przez współmałżonka zaciąganie kredytów, ryzykowne inwestycje, zadłużenie, nieakceptowany wyjazd za granicę itp.), a w następnych 2 przypadkach (0,7%) ustanie zawinionej przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego po stronie żony (nadużywanie alkoholu, niewierność).

W 31 sprawach (10,4%) wnioskodawcy wskazywali, że wzgląd na dobro wspólnych małoletnich dzieci przesądził o decyzji w przedmiocie zniesienia separacji, sześciokrotnie (2%) wzięli też pod uwagę dobro wspólnych pełnoletnich dzieci i również sześciokrotnie (2%) dobro innych osób bliskich (przykładowo wymagających ich wspólnej pomocy rodziców, teściów lub innych krewnych). W 5 sprawach (1,7%) powoływali się na istotną zmianę w sytuacji rodzinnej, która zadecydowała o zmianie decyzji w przedmiocie dalszego trwania separacji (przykładowo wspólny wyjazd za granicę, gdzie jedno z małżonków podjęło pracę zarobkową).

W 16 sprawach (5,4%) małżonkowie w szczególniejszy sposób eksponowali określone zdarzenia, które wpłynęły na ich decyzję, takie jak przykładowo „okrągła” rocznica ślubu, urodzenie się w okresie separacji wspólnego dziecka, co do którego nastąpiło uznanie ojcostwa, urodzenie się wnuków. Niekiedy padało stwierdzenie, że małżonkowie są już w wieku, w którym łatwiej żyć we dwoje, bądź że lepiej zestarzeć się wspólnie, wspierając się, a także że upływ czasu zmienił wcześniejsze emocje bądź oceny. Wskazywano także na czysto praktyczne aspekty decyzji,

bowiem małżonkowie doznają utrudnień w załatwianiu różnych spraw urzędowych w związku ze stanem separacji.

Zaledwie w 2 przypadkach (0,7%) jedno z małżonków powoływało się na względy religijne, które spowodowały decyzję o podjęciu próby wspólnego pożycia i o zniesieniu separacji.

W ustnych wyjaśnieniach, szczególnie gdy sąd był dociekliwy, małżonkowie niekiedy przyznawali, że na orzeczenie separacji zdecydowali się wyłącznie dlatego, aby uzyskiwać świadczenia społeczne uzależnione od wysokości dochodu⁷⁵.

2.4. Załączniki do wniosku

W 128 (42,8%) sprawach nie było jakichkolwiek załączników. W 171 (57,2%) sprawach wnioskowi towarzyszyły załączniki. Do 126 (42,1%) wniosków dołączony był odpis orzeczenia o separacji, do 84 (28,1%) odpis aktu małżeństwa zawierający wzmiankę o separacji. W 14 (4,7%) przypadkach wnioskodawcy przedstawili odpis aktu urodzenia wspólnego małoletniego dziecka, w 6 (2%) informacje o dochodach żony, a w 5 (1,7%) o dochodach męża.

W 8 sprawach były też inne załączniki do wniosku. Sześciokrotnie były to dokumenty potwierdzające chorobę (najczęściej nowotworową) jednego z małżonków, która była zaawansowana, a chory wymagał stałej pieczy, bądź – co najmniej – wsparcia. W jednym przypadku zaświadczenie lekarskie potwierdzało ciążę żony, a oboje małżonkowie zgodnie twierdzili, że oczekują na wspólne dziecko i pragną, aby urodziło się po zniesieniu separacji, jako pochodzące od męża. W jednym przypadku małżonkowie dołączyli odpis zawartej ugody co do podwyższenia alimentów, jakie mąż świadczył na rzecz żony.

---

⁷⁵ Dotyczyło to sytuacji, gdy jedno z małżonków nie miało żadnych dochodów, drugie uzyskiwało niewysokie przychody, ale powodujące, że w dwuosobowym gospodarstwie rodzinnym „średnia na osobę” uniemożliwiała uzyskanie świadczeń. Tymczasem, z uwagi na określone, uzasadnione wydatki np. na lekarstwa lub określoną dietę, bez pomocy zewnętrznej małżonkowie prowadzący wspólne gospodarstwo domowe nie byli w stanie pokryć uzasadnionych kosztów utrzymania.

3. Przebieg, wynik postępowań i czas ich trwania

Sprawy o zniesienie separacji rozpoznają sądy okręgowe w postępowaniu nieprocesowym. Zasadą jest, iż o właściwości miejscowej sądu przesądza miejsce wspólnego zamieszkania małżonków (art. 567¹ k.p.c.). We wszystkich zbadanych sprawach ta zasada miała zastosowanie. We wszystkich też, zgodnie z art. 567⁴ k.p.c., odbyły się rozprawy.

Poza wysłuchaniem małżonków - wnioskodawców, które nastąpiło w 297 sprawach, oraz dowodem z dokumentów dołączonych do wniosków (które były w 171 aktach) w większości spraw sądy nie prowadziły postępowania dowodowego. Jedynie w 6 sprawach postępowanie dowodowe dotyczyło okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej, a w jednej sprawie kwestii związanych z wnioskiem o zachowanie rozdzielności majątkowej.

Z uzasadnień wniosków bądź wyjaśnień podczas rozpraw wynikało, iż w 160 przypadkach małżonkowie pozostają we wspólnym pożyciu, które bądź nigdy nie ustało (mimo orzeczenia separacji), bądź zostało podjęte w określonym terminie poprzedzającym wniosek o zniesienie separacji. W 116 sprawach małżonkowie twierdzili, iż pozostają we wspólnym pożyciu dłużej od roku, w 25 sprawach określili okres wspólnego pożycia jako krótszy od roku ale dłuższy od 6 miesięcy, w 11 sprawach jako trwający od 3 do 6 miesięcy, a w 5 jako krótszy od trzech miesięcy. W pozostałych 90 sprawach, w których w uzasadnieniu wniosku było twierdzenie o podjęciu wspólnego pożycia, małżonkowie nie nawiązywali do tej kwestii. W konsekwencji nie wiadomo, czy istotnie pożycie zostało podjęte, a być może nigdy nie ustało.

Z zapisu w protokole bądź z nagrania z przebiegu rozprawy wynikało w niewątpliwy sposób, że w 49 sprawach sąd poinformował o skutkach zniesienia separacji, w tym o możliwości orzeczenia o zachowaniu rozdzielności majątkowej, gdy małżonkowie zgodnie wniosą o takie rozstrzygnięcie. W 193 sprawach (64,5%) takiego pouczenia /wyjaśnienia nie było.

Orzekając zniesienie separacji sąd, zgodnie z art. 54 § 2 zdanie drugie k.r.o., jest związany zgodnym wnioskiem małżonków o utrzymaniu rozdzielności majątkowej.

Wniosek taki małżonkowie złożyli w 15 sprawach. W żadnym przypadku nie został cofnięty. Sąd I instancji zachował rozdzielność majątkową tylko w 7 orzeczeniach. W pozostałych przypadkach o żądaniu nie rozstrzygnął.

W jednej sprawie postępowanie zostało umorzone. W 298 sąd orzekł zniesienie separacji. W 67 orzeczeniach zapadło rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej małżonków nad ich wspólnymi małoletnimi dziećmi. Siedmiokrotnie sądy orzekły o zachowaniu ustroju rozdzielności majątkowej (art. 54 § 2 zdanie drugie k.r.o.). Orzeczenia w większości (za wyjątkiem 7) uprawomocniły się bez kontroli instancyjnej. Przyczyną zaskarżenia w żadnym przypadku nie było samo zniesienie separacji, ale kwestie z nim związane (w tym brak rozstrzygnięcia o rozdzielności majątkowej, mimo iż stosowne zgodne żądanie był złożone i nie było cofnięte).

W 65% spraw od dnia wpływu wniosku do dnia orzeczenia zniesienia separacji upłynęło nie więcej niż 2 miesiące. Pięć spraw trwało krócej od miesiąca, 83 - miesiąc. 101 - dwa miesiące. W 68 sprawach postępowanie trwało trzy miesiące, w 21 – cztery miesiące. Najdłuższe postępowanie trwało 7 miesięcy.

W 283 przypadkach (94,6%) rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszym posiedzeniu sądu. Przesądzające o długości postępowania było więc w większości spraw oczekiwanie na termin pierwszego posiedzenia sądu w formie rozprawy. Najkrótsze wynosiło 6 dni, najdłuższe 210 dni.

W dziesięciu przypadkach miało miejsce jedno odroczenie posiedzenia sądu, w sześciu - dwa. W żadnym przypadku przyczyna odroczenia nie była związana z potrzebami postępowania dowodowego. Wynikała z usprawiedliwionej niemożności stawienia się w wyznaczonym terminie obojga małżonków. Główną jej przyczyną była choroba jednego z nich wymagająca jego hospitalizacji. Sądy za usprawiedliwioną nieobecność traktowały także nieobecność małżonka w kraju związaną z wykonywaniem pracy zarobkowej za granicą.

Czas trwania rozpraw był odnotowany w ich protokołach w 290 przypadkach (290=100%). Posiedzenia sądu w większości były bardzo krótkie (48% trwało krócej od 15 minut). Cztery najkrótsze rozprawy trwały po 3 minuty, sześć rozpraw trwało przez 4 minuty, siedem pięć minut. Więcej niż 30 minut trwało tylko 7 rozpraw (w tym tylko jedna, najdłuższa – 50 minut).

Średni czas rozprawy (z uwzględnieniem czasu wszystkich posiedzeń sądu w danej sprawie, gdy rozprawa była odraczana) wynosił 15,1 minut, mediana 15 minut.

Reasumując: rozprawy trwały bardzo krótko, postępowanie dowodowe miało wymiar „symboliczny” także, gdy z małżeństwa pochodziły wspólne małoletnie dzieci. Nie zawsze też znosząc separację sąd rozstrzygnął o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem (dziećmi) małżonków, choć jest to obligatoryjne (art. 61⁶ § 3 k.r.o.) oraz o zachowaniu rozdzielności majątkowej, gdy małżonkowie zgodnie o to wnosili.

Postępowania charakteryzowały się szybkością. Regułą było orzeczenie o zniesieniu separacji, zgodnie z żądaniem małżonków. Nie odnotowano oddalenia wniosku.

Uwagi podsumowujące

Znaczny już okres obowiązywania instytucji separacji skłania ku przeświadczeniu, iż społeczna wiedza na jej temat jest współcześnie wyższa niż w latach bezpośrednio następujących po wejściu w życie ustawy z dnia 21 maja 1999 r. wprowadzającej separację do systemu polskiego prawa. Mimo tego małżeństwa w stanie kryzysu stosunkowo rzadko korzystają z możliwości uporządkowania swoich stosunków osobistych i majątkowych przy pomocy tej instytucji prawa rodzinnego. Badanie, którego wyniki zostały przedstawione w niniejszym opracowaniu, dotyczyło orzecznictwa z 2015 r., gdy przepisy o separacji obowiązywały już 15 lat. Suma orzeczonych w tym czasie separacji odpowiadała jednorocznemu orzecznictwu rozwodowemu z ostatnich lat.

Orzeczenie separacji może nastąpić, gdy rozkład pożycia małżeńskiego jest zupełny. Zupełności rozkładu może (ale nie musi) towarzyszyć jego trwałość, a więc domniemywana nieodwracalność. O ile rozkład pożycia małżeńskiego jest zupełny i trwały, małżonkowie mogą wybierać między rozwodem a separacją. W większości wybierają rozwód.

W sprawach, w których to było możliwe, podjęłam próbę oceny zakresu i stopnia nieodwracalności rozkładu pożycia małżeńskiego, w czasie wyrokowania o separacji, następnie zniesionej. Biorąc pod uwagę materiał dowodowy z akt spraw o orzeczenie separacji oraz z akt spraw o jej zniesienie doszłam do przekonania, iż ustalenie tych kwestii jest możliwe w 213 sprawach (traktowanych jako 100%).

Zważywszy na przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego, jego długotrwałość, stanowiska małżonków zajęte w sprawach o orzeczenie separacji i w sprawach o jej zniesienie wydawało się, że w 132 (62%) przypadkach w dniu wyrokowania o separacji zupełność rozkładu pożycia nie nasuwała wątpliwości, ale najprawdopodobniej rozkład ten nie miał jeszcze cechy trwałości. W 62 sprawach (29,1%) w pełni uzasadniona mogła być ocena, że rozkład pożycia małżeńskiego miał cechy zupełności i trwałości (dotyczyło to w szczególności przypadków wieloletniego uzależnienia jednego z małżonków od alkoholu, niechęci poddania się leczeniu, aktów przemocy, poniżania godności osobistej jednego z małżonków przez

drugiego, długotrwałych związków pozamałżeńskich itp.). Natomiast w pozostałych 19 (8,9%) sprawach rozkład pożycia albo nie nastąpił w ogóle (strony wprowadziły sąd w błąd, co przyznały w części spraw o zniesienie separacji), albo były tylko niektóre jego przejawy bez cechy zupełności (przykładowo, gdy małżonkowie mieszkali razem i przyznawali, że prowadzą wspólne gospodarstwo domowe).

W przypadkach braku zupełności rozkładu pożycia małżeńskiego zniesienie separacji stanowiło swoiste „naprawienie pomyłki” sądowej. W przypadkach nietrwałości rozkładu zupełnego mogło dojść bądź do pojednania (co nastąpiło), bądź do utrwalenia rozkładu i rozwodu (czego dało się uniknąć dlatego, że małżonkowie zdecydowali się na separację i udało im się przezwyciężyć kryzys małżeński).

Natomiast w przypadkach, gdy prawdopodobieństwo odbudowy wzajemnych relacji było znikome (w świetle doświadczenia życiowego właściwie nie występowało) można sądzić, iż to, że małżonkowie zdecydowali się na separację a nie na rozwód (który zapewne byłby orzeczony, gdyby tego zażądało jedno z małżonków) przesądziło o odbudowie relacji. Separacja więc, choć relatywnie rzadko, przyczynia się jednak do „uratowania” pewnej części małżeństw będących w stanie bardzo głębokiego kryzysu, o złych rokowaniach na przyszłość.